ISBN-1301-6229

EKEV
AKADEMİ DERGİSİ

AYRI BASIM

YIL: 11 SAYI: 30 KIŞ: 2007

ERZURUM KÜLTÜR VE EĞİTİM VAKFI YAYINEVİ
THE PUBLISHING HOUSE OF ERZURUM CULTURE AND EDUCATION FOUNDATION

EKEV AKADEMİ DERGİSİ
EKEV ACADEMIC REVIEW

SOSYAL BİLİMLER
SOCIAL SCIENCES

"Dergimizde yayınlanan tüm makaleler EBSCOHOST veritabanında full text (tam metin) olarak yayınlanmaktadır. Makalelere www.ebscohost.com adresindeki Academic Search Premier linkinden erişilebilir."

Yıl / Year 11 Sayı / Number 30 Kış / Winter 2007

ISSN-1301-6229

Editör/*Editor in Chief*
Prof. Dr. Asri ÇUBUKÇU

Editör Yardımcıları /*Co-Editors*
Cengiz GÜNDOĞDU, Nurettin CEVİZ, Erkan OKTAY

Editör Kurulu/*Editorial Board*
Abdullah AYDINLI, Ömer AYDIN, Ali Fuat BİLKAN, A. Osman GÜNDOĞAN, Sibkat KAÇTIOĞLU, Mustafa KARA, Turgut KARABEY, Nadim MACİT, Ramazan ÖZEY, M. Faruk TOPRAK, Cafer Sadık YARAN, Mustafa YILDIRIM, Azmi YÜKSEL, M. Erol KILIÇ

Hakem Kurulu/*Advisory Board*

İbrahim M. Abu-Rabi'	Hartfort Üniv.	**Korhan Kaya**	Ankara Üniv.
Yusuf Akan	Atatürk Üniv.	**M. Fatih Kesler**	Çanakkale Üniv.
Ali Akpınar	Cumhuriyet Üniv.	**Hamza Keleş**	Gazi Üniv.
Hamza Aktan	Atatürk Üniv.	**M. Erol Kılıç**	Marmara Üniv.
Hayati Akyol	Gazi Üniv.	**Sadık Kılıç**	Atatürk Üniv.
Halis Albayrak	Ankara Üniv.	**Mustafa Kılıçlı**	Atatürk Üniv.
Ömer Mahir Alper	İstanbul Üniv.	**Ahmet Kırkkılıç**	Atatürk Üniv.
Ramazan Altıntaş	Cumhuriyet Üniv.	**Alaaddin Kızıltan**	Atatürk Üniv.
Nevzat Y. Aşıkoğlu	Cumhuriyet Üniv.	**Fahrettin Korkmaz**	Atatürk Üniv.
Mustafa Aşkar	Ankara Üniv.	**Aziz Kutlar**	Cumhuriyet Üniv.
Mansur Atalay	Erciyes Üniv.	**Nadim Macit**	Gazi Üniv.
Hidayet Aydar	İstanbul Üniv.	**Erkan Oktay**	Atatürk Üniv.
Mahmut Aydın	OMÜ Üniv.	**Hasan Onat**	Ankara Üniv.
Ömer Aydın	İstanbul Üniv.	**Salim Öğüt**	Gazi Üniv.
Hakkı Aydın	Cumhuriyet Üniv.	**Turan Öndeş**	Atatürk Üniv.
İ. Hakkı Aydın	Atatürk Üniv.	**H. Ahmet Özdemir**	KTÜ
Abdullah Aydınlı	Sakarya Üniv.	**Üstün Özen**	Atatürk Üniv.
Yaşar Aydınlı	Uludağ Üniv.	**Hüseyin Özer**	Atatürk Üniv.
Hüseyin Bağcı	ODTÜ	**Ramazan Özey**	Marmara Üniv.
Paul Ballanfat	Lyon Üniv.	**M. Kayahan Özgül**	Gazi Üniv.
Önder Barlı	Atatürk Üniv.	**Haldun Özkan**	Atatürk Üniv.
Mehmet Baştürk	Atatürk Üniv.	**A. Rafet Özkan**	Atatürk Üniv.
Ali Fuat Bilkan	TOBB Ek. ve Tekn. Üniv.	**Şule Özkan**	Atatürk Üniv.
İbrahim Canan	Marmara Üniv.	**M. Hanefi Palabıyık**	Atatürk Üniv.
Lütfullah Cebeci	Atatürk Üniv.	**Osman Pehlivan**	K. Teknik Üniv.
Ekrem Cebecioğlu	Ankara Üniv.	**Erkan Perşembe**	Ondokuz Mayıs Üniv.
Nurettin Ceviz	Gazi Üniv.	**S. Kemal Sandıkçı**	K.T. Üniv.
Selçuk Coşkun	Atatürk Üniv.	**Murat Sarıcık**	Süleyman Demirel Üniv.
İsmail L. Çakan	Marmara Üniv.	**Selahattin Sönmezsoy**	Yüzüncüyıl Üniv.
Şaban Çalış	Selçuk Üniv.	**Hale Şıvgın**	Gazi Üniv.
Recai Çımar	Atatürk Üniv.	**Burhanettin Tatar**	OMÜ Üniv.
Yakup Çiçek	Marmara Üniv.	**Turan Temur**	Gazi Üniv.
Asri Çubukçu	Atatürk Üniv.	**Mustafa Tiftik**	Atatürk Üniv.
Sayın Dalkıran	Atatürk Üniv.	**M. Faruk Toprak**	Ankara Üniv.
Şehmus Demir	Atatürk Üniv.	**Cemal Tosun**	Ankara Üniv.
Mustafa Erdem	Ankara Üniv.	**Akif Tural**	Gazi Üniv.
Muammer Erdoğan	Atatürk Üniv.	**Mustafa Turan**	Gazi Üniv.
Ali Eroğlu	Atatürk Üniv.	**Süleyman Tülücü**	Atatürk Üniv.
Nurullah Genç	Kocaeli Üniv.	**Osman Türer**	Atatürk Üniv.
Ceyat Gerni	Gebze Y.T.Enst.	**M. Fehmi Türker**	KTÜ
Ramazan Gözen	Atılım Üniv.	**Mümtaz'er Türköne**	Gazi Üniv.
Veysel Güllüce	Atatürk Üniv.	**Mustafa Uçar**	Anadolu Üniv.
E. Zeynep Günal	Ankara Üniv.	**Abdüsselam Uluçam**	Yüzüncü Yıl Üniv.
A. Osman Gündoğan	Muğla Üniv.	**Ahmet Ulusoy**	KTÜ
Cengiz Gündoğdu	Atatürk Üniv.	**Niyazi Usta**	Atatürk Üniv.
Şinasi Gündüz	İstanbul Üniv.	**E. Semih Yalçın**	Gazi Üniv.
N. Hacımüftüoğlu	Atatürk Üniv.	**Cafer Sadık Yaran**	İstanbul Üniv.
M. Zeki İşcan	Atatürk Üniv.	**Okan Yaşar**	ÇOM Üniv.
Sibkat Kaçtıoğlu	Atatürk Üniv.	**Davut Yaylalı**	Atatürk Üniv.
Ramazan Kaplan	Ankara Üniv.	**Muammer Yaylalı**	Atatürk Üniv.
Mustafa Kara	Uludağ Üniv.	**Hakkı Yazıcı**	Atatürk Üniv.
Necati Kara	Yüzüncüyıl Üniv.	**Temel Yeşilyurt**	Fırat Üniv.
Turgut Karabey	Atatürk Üniv.	**İbrahim Yıldırım**	Cumhuriyet Üniv.
Kerem Karabulut	Atatürk Üniv.	**Mustafa Yıldırım**	Atatürk Üniv.
Faruk Karaca	Atatürk Üniv.	**Abdulkadir Yılmaz**	Atatürk Üniv.
Fatih Karcıoğlu	Atatürk Üniv.	**Abdulhakim Yüce**	Yüzüncüyıl Üniv.
Reşat Karcıoğlu	Atatürk Üniv.		

Not: İsim listesi soyadı sırasına göre düzenlenmiştir.

ISSN-1301-6229

EKEV AKADEMİ DERGİSİ

Yıl: 11, Sayı: 30, Kış 2007

Year: 11, Number: 30, Winter 2007

Sahibi/*Owner*
Erzurum Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi Adına
A. Selâmi CEYHUN

Yayın Müdürü/
Legal Representative
Yüksel UCA

Türkçe/İngilizce Redaksiyon/
T E Redaction
EKEV Akademi Dergisi

EKEV AKADEMİ DERGİSİ
Ulusal Hakemli bir dergidir. Dergide yayınlanan tüm yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. İzin alınmadan kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz ve çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Yazışma Adresi/ *Correspondence Address*
EKEV Akademi Dergisi
Cumhuriyet Caddesi Özel İdare Sitesi
Kat: 2 No: 29 ERZURUM
Tel: (0442) 235 24 14
Fax: (0442) 218 60 00
e-posta: dergi@ekevakademi.org
ekevakademidergisi@hotmail.com
www.ekevakademi.org

Baskı/*Printed by*
BİZİM BÜRO BASIMEVİ YAYIN-DAĞITIM
SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Tel: (0.312)-229 99 28-29 ANKARA

Dizgi/*Typed by*
ERK Yayıncılık
Necatibey Cad. 76/10 Sıhhiye-ANKARA
Tel: (0.312) 231 41 97
e-posta: erkyayin@ttnet.net.tr

Abone Bedeli/*Subscription Rate*

Kurum	: 35 YTL
Normal	: 30 YTL
Fiyatı	: 8 YTL

Banka TL Hesap No: Şahin Göktaş adına
İş Bankası Erzurum Lalapaşa Şb.
No: 9301 30000 1558409
Posta Çeki YTL Hesap No:
Şahin Göktaş adına No: 1295765

TEMSİLCİLİKLERİMİZ /
REPRESENTATIVES

Ankara
Nurettin CEVİZ
0.505. 745 74 99

Çanakkale
Tevhit AYENGİN
0.286.218 00 18 (1520)

Çorum
Halil İbrahim ŞİMŞEK
0.505.233 93 73
0.364.234 63 58/136

Diyarbakır
Yener ÖZTÜRK 0.535.737 24 94

Elazığ
Sinan YÖRÜK 0.535.247 57 08

Erzurum
Şahin GÖKTAŞ 0.505 583 79 54
Muhammed YARBAŞI 0.535.569 96 41

Isparta
Nevin KARABELA 0.246.211 14 41

İstanbul
Necdet YILMAZ 0.542.548 56 15

İzmir
Cüneyt EREN 0.535.727 58 10

Malatya
Muharrem ÇAKMAK
0.422.341 00 10 (3807)
0.535.961 20 91

Rize
Hüseyin KARAMAN
0.464. 214 11 21 / 142

Sakarya
Ramazan BİÇER

Samsun
Soner GÜNDÜZÖZ 0.542.339 50 55

Sivas
Sedat TORTUMLUOĞLU
0.535.658 21 35

Şanlı Urfa
Hüseyin YEĞİN 0.533.424 98 37

Van
Ömer KARA 0.432.225 10 84 (2432)

Not: Diğer il ve ilçelerden temsilci olmak isteyenler, dergimizle irtibat kurabilirler.

İÇİNDEKİLER

Orhan ATALAY	Yirminci Yüzyıl Müslüman Aklın Moderniteyi Tasavvur Biçimi	1
Faruk KARACA	Psiko-Sosyal Açıdan Şiddet ve Din	13
Tuncay İMAMOĞLU	Thomas Mcpherson ve Din	25
Mustafa MACİT	Büyüyünce Ne Olmak İstersin? (Bir kimlik belirleme sorusu olarak iş/meslek üzerine sosyolojik bir yaklaşım)	35
Bozkurt KOÇ	Psiko-Sosyal Yönleriyle Ölümsüzlük Arzusu	51
Yunus BERKLİ	At Sembolizminin Türk Defin Geleneğindeki İzleri	65
Veysel GÜLLÜCE	Hz. Musa'da İlahî Aşk	75
Abdurrahman KASAPOĞLU	Kur'an'da Anne Çocuk İlişkisi -Çocuğun Doğumdan Sonraki İlk Gelişim Evresi-	85
Necati TETİK	Kur'ân Tilâvetinde Bedelli Medlerin Hikmet Kavramıyla İlintisi -"Âteyna ve Ûtiye" Örneği-	103
Nihat YATKIN	Erdâfu'n-Nebî (Hz. Peygamber'in Bineğine Aldığı Sahâbiler) ve Hadis Rivayetine Katkıları	117
Veli ATMACA	Beyhakî'nin, Kitâbu'd-de'avâti'l-Kebîr'i ve Konulu Hadis Edebiyatı Açısından Önemi	129
Kadir ÖZKÖSE	Mağribli Müslümanlar Arasında Cömertliğin Pîrî Olarak Tanınan Ebü'l-Abbâs es-Sebtî ve Tasavvuf Düşüncesi	141
Rıfat KÜTÜK	Bilinmeyen Bir Eser: Şâhî'nin Ferhâdnâme'si	161
Abdullah DUMAN *Ramazan ALTINAY*	Tarihçilik ve Döngüsel Tarih Felsefesi Bağlamında Bîrûnî'nin "Fihrist" Adlı Risâlesi ve Çevirisi	187
Halil İbrahim TANÇ	Erzurumlu İsmail Sâib Sencer ve İlim Dünyasına Katkıları	219
Mehmet Hakkı SUÇİN	Türkçe İkilemelerin Arapçaya Çevirilerinin Davranışları (Orhan Pamuk'un Yeni Hayat Romanı)	227
Zafer KIZIKLI	Arapçada Dil Bilimlerinin Tarihsel ve Kavramsal Temelleri	249
Abdullah YILMAZ *Ceren Giderler*	Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Kuramsal Bir İnceleme	263
Said KINGIR *Gül GÜN*	Kariyer Planlama ve Kariyer Geliştirme Sorunları	279
Turan ÖNDEŞ	Finansal Sinerji - Kobi'lere Ortaklık Önerisi	299
Adem DURSUN *Enver BOZDEMİR*	Tekdüzen Muhasebe Sisteminin Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesine Yönelik Erzurum'da Ampirik Bir Çalışma	311
Fehim BAKIRCI	Firma Etkinliğini Etkileyen Faktörler: Türk Tekstil Sektöründe Bir VZA ve Tobit Model Uygulaması	327

CONTENTS

Orhan ATALAY	Thinking form of Twenty Centry Muslim Ratio the Modernity	1
Faruk KARACA	Violence and Religion from the Psycho-Social Perspective	13
Tuncay İMAMOĞLU	Thomas Mcpherson and Religion	25
Mustafa MACİT	What do you Want to be When you Grow up?	35
Bozkurt KOÇ	Immortality Desire with its Psycho-Social Aspects	51
Yunus BERKLİ	Place and Importance of the Symbolic Horse in the Turkish Burial Tradition	65
Veysel GÜLLÜCE	Spirituaal Love of the Prophet Mosa	75
Abdurrahman KASAPOĞLU	Mother and Child Relation in the Quran	85
Necati TETİK	The "Madd-i Badal Accents in Readings of the Holy Koran	103
Nihat YATKIN	Erdâfu'n Nebî (the Followers that the Prophet Mohammed takes on his horseback) and its Contributions to deeds and Sayings of Mohammed	117
Veli ATMACA	Kitâbu'd- De'avâti'l- Kebîr of Beyhakî and Importance its Consideration for Tematic's Tradition of Literature	129
Kadir ÖZKÖSE	Abu Abbas as Sabti who has been Know as a Chief of Generously Between Maghrib Muslim and his Islamic Mysticism Ideas	141
Rıfat KÜTÜK	An Unknown Work: Shâhî's Ferhâdnâme	161
Abdullah DUMAN Ramazan ALTINAY	According to Historicism and Phlosophy of Cycle History an Article of Bîrûnî Called Fihrist	187
Halil İbrahim TANÇ	Erzurumlu İsmail Sâib Sencer and His Contributions to the World of Social Sciences	219
Mehmet Hakkı SUÇİN	The Behaviour of Arabic Translations of the Turkish Reduplications: Yeni Hayat of Orhan Pamuk	227
Zafer KIZIKLI	The Historical and Conceptual Basis of Arabic Linguistics	249
Abdullah YILMAZ Ceren GİDERLER	A Conceptual Analyze on Organizational Citizenship Behaviour	263
Said KINGIR Gül GÜN	Career Planning and Problems in Improving Career	279
Turan ÖNDEŞ	Financial Synergy - A Partnership Suggestion for Small and Medium Sized Enterprises	299
Adem DURSUN Enver BOZDEMİR	An Empirical Study on Evaluation of Practical Consequences of The Uniform Accounting System in Erzurum	311
Fehim BAKIRCI	The Factors Affecting the Efficiency of Firms: The Application of Data Envelopment Analysis and Tobit Model to the Turkish Textile Industry	327

BİLİNMEYEN BİR ESER: ŞÂHÎ'NİN FERHÂDNÂME'Sİ

Rıfat KÜTÜK(*)

Özet

Ferhâd u Şîrîn, Sâsânî hükümdarı Husrev-i Pervîz'in hayatını ve Şîrîn'e olan aşkını konu edinen Husrev ü Şîrîn hikâyesinin içinde geçen bir bölümken daha sonra müstakil olarak ele alınmaya başlamıştır.

XVI. yüzyıl divan şairlerinden Şâhî'nin Ferhâdnâme isimli mesnevisi günümüze iki nüsha olarak ulaşabilmiştir. Şâhî, Alî Şîr Nevâyî'nin Ferhâd u Şîrîn'ini esas almakla beraber Nevâyî'yi birebir tercüme etmemiş; hikâyede bazı değişiklikler yaparak yazdığı eserini Kanuni Sultan Süleyman'a sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Şâhî, Alî Şîr Nevâyî, Ferhâdnâme (Ferhâd u Şîrîn), Husrev u Şîrîn*

An Unknown Work: Shâhî's Ferhâdnâme

Abstract

Ferhâd and Shîrîn while it was a part that passes in the story of Khosraw and Shîrîn which is subject the life of the ruler of Sasanian and his love with Shîrîn, it has been studied separately.

Two copies of The Masnavi that is named Ferhâdnâme of the Shâhî, who is the poet of the Ottoman of 16th century, have reached present day. Even though Shâhî's study based on Alî Shîr Nevâyî's Ferhâd and Shîrîn when he wrote his work, but he did not translate it word by word. He has made some modifications and submitted it to the Suleiman Magnificient.

Key Words: *Shâhî, Alî Shîr Nevâyî, Ferhâdnâme (Ferhâd and Shîrîn), Khosraw and Shîrîn*

---

* Yard.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi. (E-Posta: rifatkutuk@atauni.edu.tr)

Türk mesnevi edebiyatı, kaynağını Arap ve Fars edebiyatlarında bulduğumuz pek çok hikâyeyi kendine konu olarak seçmiş ve bu hikâyeleri defalarca işlemiştir. Bunlardan biri olan Husrev ü Şîrîn hikâyesi, Sâsânî hükümdarı Husrev-i Pervîz'in (596-628) maceralarla dolu hayatından alınmıştır.[1] Manzum olarak ilk önce Firdevsî'nin (*öl.* 411-417/1021-1026 M.arası) Şehnâmesi'nde yer alan mevzu daha sonra XII. asrın tanınmış İran şairi Senâî (*öl.* 545/1150 M.den az önce) tarafından hikâyeleştirilmiştir. Bu maceraperest hükümdarın renkli hayatını romantik bir eser hâlinde ortaya koyan ilk şair ise Genceli Nizâmî olmuştur. Nizâmî 576/1180 M.de tamamladığı ve hamsesinin ikinci mesnevisini teşkil eden eserini bu hikâye ile ilgili bütün yazılı ve sözlü malumatı toplayıp bunlardan bir terkibe giderek yazmıştır.[2] Daha sonra Husrev ü Şîrîn nazmeden Fars ve Türk şairleri genellikle Nizâmî'nin rivayetlerini esas almak suretiyle eserlerini meydana getirmişlerdir.

Nizâmî'nin Husrev ü Şîrîn hikâyesinde yer verdiği Ferhâd kıssası ondan sonra gelen şairlerin dikkatini çekmiş, Emir Husrev'de (*öl.* 725/1325 M.) neredeyse bir başka hikâye hüviyeti kazanmıştır. Ârifî'nin (XIV.yy.) Ferhâdnâme ismini verdiği Farsça eserinde basit bir aşk hikâyesi biçiminde bile olsa müstakil hâle dönüşen kıssa, Fars şairi Selîmî (880/1475 M.de hayatta) tarafından 880/1475 M.de yeniden kaleme alınmıştır. Bununla birlikte Ferhâd u Şîrîn kıssasını büyük ve müstakil hikâye şeklinde planlı olarak işleyen ilk şairin Alî Şîr Nevâyî (*öl.* 907/1501 M.) olduğu kabul edilmektedir.[3] Nevâyî, Husrev ü Şîrîn'in özünde bir değişiklik yaparak merkeze Ferhâd'ı almış; gerek Nizâmî'den gerekse Husrev ü Şîrîn yazan diğer şairlerden farklı, yepyeni bir mesnevi ortaya koymuş; dahası bunu yaparken kıssa içindeki ilahî aşk motifini yakalamayı bilmiştir.[4] Onun bu çabası Ferhâd u Şîrîn'i, Fars[5] ve Türk şairlerinin Husrev ü Şîrîn'le birlikte işledikleri konular arasına dahil etmiştir.

---

[1] Husrev ü Şîrîn hikâyesinin tarihî menşei ile ilgili ayrıntılı bilgi için *bkz.* Faruk K. Timurtaş, *Şeyhî'nin Husrev ü Şîrin'i*, İstanbul, 1963, s. 37-42; Gönül Alpay-Tekin, *Alî-Şîr Nevâyî: Ferhâd ü Şîrîn*, Ankara, 1994, s. 1-13; Fevziye Abdullah Tansel, "Ferhâd ile Şîrîn" mad., *İslâm Ansiklopedisi*, Eskişehir, 1997, IV, 565-566; Mustafa Erkal, "Hüsrev ü Şîrin" mad., *DİA*, İstanbul, 1999, XIX, 53.

[2] Alpay-Tekin, *a.g.e.*, s. 21-22.

[3] *a.g.e.*, s. 37.

[4] *a.g.e.*, s. 28.

[5] Fars edebiyatında Husrev ü Şirin yazan şairler için *bkz.* Faruk K. Timurtaş, "İran Edebiyatında Husrev ü Şîrin ve Ferhâd u Şîrin Yazan Şairler", *Makaleler (Dil ve Edebiyat İncelemeleri)*, Ankara, 1997, s. 505-515; Fevziye Abdullah Tansel, ag.mad., s. 566; Mustafa Erkal, ag.mad., s. 54-55; Orhan Kemâl Tavukçu, "Hüsrev ü Şirin Konulu Eserlerde Esas Kahraman Olarak Hüsrev veya Ferhâd'ın Tercih Edilme Sebepleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı: 14, Erzurum, 2000, s. 147.

Türk edebiyatında Husrev ü Şîrîn, Pervîz ü Şîrîn ve Ferhâd u Şîrîn (Ferhâdnâme) yazdığı bilinen isimler şunlardır[6]:

Kutb[7] (*y. tar.* 742/1341 M.), Fahrî[8] (*y.tar.* 768/1367 M.), Şeyhî[9] (*y. tar* 824-832/1421-1428 M. arası), Ali Şîr Nevâyî[10] (*y. tar.* 889/1484 M.), Ahmed Rıdvân[11] (*y.tar.* 908/1502 M.), Muîdî (XVI.yy. Nüshası bilinmiyor.), Sadrî (XVI.yy. Nüshası bilinmiyor.), Hayâtî[12] (XVI.yy), Harîmî (*öl.* 918/1512 M. Nüshası bilinmiyor.), Celîlî[13] (*y.tar.*917/1512 M.), Lâmiî[14] (*y.tar.* 918/1512 M.), Âhî[15] (*öl.* 923/1517 M.), Şânî (*y.tar.* 941/1534 M. Nüshası bilinmiyor.), Sâhirî (XVI. yy. Nüshası bilinmiyor.), Efşenci[16] (XVI. yy. Nüshası bilinmiyor.) İmam-zâde Ahmed (*öl.* 977/1569-1570 M. Nüshası bilinmiyor.), Halîfe (*y. tar.* 970/1562-1563 M. Nüshası bilinmiyor.), İdris Mahvî (*öl.* 988/1580 M. Nüshası bilinmiyor.), Fasîh Ahmed Dede (*öl.* 1111/1699-1700 M. Nüshası bilinmiyor.), Sâlim (*y. tar.* 1215/1800 M. Nüshası bilinmiyor.), Ömer Bâkî[17]

---

[6] Türk edebiyatında Husrev ü Şîrîn, Pervîz ü Şîrîn ve Ferhâd u Şîrîn (Ferhâdnâme) yazan şairlerin ayrıntılı listesi için *bkz.* Faruk K. Timurtaş, "Türk Edebiyatında Husrev ü Şîrîn ve Ferhâd u Şîrîn Hikâyesi", *Makaleler (Dil ve Edebiyat İncelemeleri)*, s. 483-492; *a.mlf.*, "*Husrev ü Şîrîn ve Ferhâd ü Şîrîn Yazan Şairlerimiz*", *a.g.e.*, s. 501-504; Orhan Kemâl Tavukçu, *Ahmed Rıdvân, Hüsrev ü Şîrîn (İnceleme-Metin)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2000, s. 38-55.

[7] *bkz.* Ananiasz Zajaczkowski, *Najstarsza Wersja Turecka Husrev u Şirin Qutba*, I (Metin), II (Faksimile), III (Sözlük), Warszawa, 1958-1961; Necmettin Hacıeminoğlu, *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul, 1968 ve Ankara, 2000.

[8] *bkz.* Barbara Flemming, *Faḫrîs Ḫusrev u Şîrîn Eine Türksiche Dictung Von 1367*, Wiesbaden, 1974; Ahmet Kartal, "Nizâmî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i ile Fahrî'nin Hüsrev ü Şîrîn'inin Mukayesesi", *Türk Yurdu Roman Özel Sayısı*, sayı: 153-154 (514-515), Ankara, 2000, s. 360-383.

[9] *bkz.* Faruk K. Timurtaş, *Şeyhî'nin Husrev ü Şîrîn'i*, İstanbul, 1963.

[10] *bkz.* Alpay-Tekin, *a.g.e.*

[11] *bkz.* Tavukçu, *Ahmed Rıdvân, Hüsrev ü Şîrîn (İnceleme-Metin)*.

[12] Eserin yazma nüshası, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Bölümü Agâh Sırrı Levend Kitapları Nu: 372'de bulunmaktadır

[13] *bkz.* Şevkiye Kazan, *Hâmidî-zâde Celîlî; Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Husrev ü Şîrîn Mesnevisi (İnceleme-Tenkidli Metin)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 1997; *a.mlf.*, "Şeyhî ve Hâmidî-zâde Celîlî'nin Husrev ü Şîrîn'lerinin Bir Mukayesesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, sayı: 44/I-II, Ankara, (2001-bsk.2003), s.181-191.

[14] *bkz.* Abdulkadir Erkal, *Lâmi'î Çelebi Ferhâd u Şirin (Ferhâdname) İnceleme-Metin*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1997.

[15] *bkz.* M. Fatih Köksal, "Âhî'nin Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sayı: 6, Sivas, 1998, s. 209-253.

[16] *bkz.* Tavukçu, *Ahmed Rıdvân: Husrev ü Şîrîn*, s. 48-49.

[17] Doğu Türkçesiyle ve büyük bir ihtimalle halk hikâyesi nevinden mensur bir eserdir. Nüshaları: Fransa Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Schefer 973 ve 975 (Faruk K. Timurtaş, "Türk

(XVIII. yy.), Mustafa Ağa Nâsır (XIX. yy. Nüshası bilinmiyor.), İsmail Nâkâm (*öl.* 1323/1905 M. Nüshası bilinmiyor.), Nazım Hikmet (*y. tar.* 1965).

Biz bu çalışmamızda yukarıda verdiğimiz listede bulunmayan, bugüne kadar da kimsenin dikkatini çekmeyen bir Ferhâdnâme mesnevisini ve onun, hayatı hakkında son derece sınırlı bilgilere sahip olduğumuz Şâhî mahlaslı şairini bilim dünyasına tanıtmayı amaçlıyoruz.

Türk edebiyat tarihi kaynakları Şâhî mahlasını kullanan yedi şairden bahseder. Bunlar: Emîr Şâhî Ak Melek (Cemâleddîn Sebzvârî'nin oğlu), Şeyh Mahdûmî-i Tebrizî-zâde Kasım Çelebi'nin oğlu Şâhî-i Acem/Şarkî, Şehzade Bâyezîd, Okçı-zâde Nişancı Mehmed Şâh Paşa, Şahin Giray bin Toktamış Hân bin Safâ Giray bin Selâmet Giray, Şahin Giray bin Hâcı Selîm Giray Hân, aynı zamanda Zeynî mahlasını da kullanan Şeyhülislâm Seyyid Mehmed Zeynelâbidîn Efendi'dir.

Mesnevinin sebeb-i telif kısmından hareketle öğrendiğimiz kadarıyla Ferhâdnâme müellifi Şâhî, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmed'e intisap etmiş, şehzadenin vakitsiz ölümüyle sahipsiz kalmış, bir süre Mısır'da bulunduktan sonra gördüğü bir rüyadan hareketle Ferhâdnâme'yi nazmederek Kanuni Sultan Süleyman'a sunmuştur. Şairin eserini ne zaman yazdığını bilmiyoruz. Şehzade Mehmed, Manisa Sancakbeyi iken 950/1544 M.de Manisa'da[18]; Kanuni Sultan Süleyman 974/1566 M.de Zigetvar Seferi esnasında vefat ettiğine göre Şâhî 950/1544 M.de hayattadır ve eserini 950-974/1544-1566 M. tarihleri arasında kaleme almış olmalıdır. Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Bölümü SA 36 numaradaki nüshanın sonunda bulunan ve aşağıda tartışacağımız 6 Muharrem 958/ 14 Ocak 1551 M. istinsah tarihini doğru kabul edersek bu tarih aralığı 950-958/1544-1551 M. olacaktır. Şâhî mahlasını kullanan şairlerden Emîr Şâhî Ak Melek 857/1457 M.de[19]; Şeyh Mahdûmî-i Tebrizî-zâde Kasım Çelebi'nin oğlu Şâhî-i Acem/Şarkî 945/1538 M.de[20]; Okçı-zâde Mehmed Şâhî Beg 1039/1629 M.de[21]; Şahin Giray bin Toktamış Hân bin Safâ Giray bin Selâmet Giray 1130/1717 M.de[22]; Şahin Giray bin Selîm Giray

---

Edebiyatında Husrev ü Şîrîn ve Ferhâd u Şîrîn Hikâyesi", s. 492'den); Amerika Birleşik Devletleri Newyork Bodleian Kütüphanesi Türkçe Yazmaları MS Ind. Inst. Turk. 27/1.

[18] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar*, Ankara, 1998, II (16^{67}), 401.

[19] Devletşah b. Alauddevle, *Sefînetü'ş-Şu'arâ* (çev.: Süleyman Fehim), İstanbul, 1259, s. 212; Müstakîm-zâde Süleyman Sadeddîn, *Tuhfe-i Hattatîn*, İstanbul, 1928, s. 656; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, İstanbul, 1306, IV, 2840; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî* (haz.: Cemâl Kurnaz, Mustafa Tatcı), Ankara, 2001, II, 478.

[20] Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî* (haz.: Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Metin Hülagü), İstanbul, 1996, III, 146.

[21] Nev'î-zâde Atâî, *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şakâik* (Neşr.: Abdülkadir Özcan), İstanbul, 1989, s. 731; Müstakîm-zâde, *a.g.e.*, s. 445; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333, II, 78; Tuman, *a.g.e.*, II, 479.

[22] Sâlim, *Tezkire-i Sâlim*, İstanbul, 1315, s. 369-370; Tuman, *a.g.e.*, II, 479.

Hân 1124/1712 M.de[23]; Şeyhülislam Seyyid Mehmed Zeynelâbidîn Efendi 1164/1750 M.de[24] öldüklerine göre elimizdeki mesnevinin şairi olamazlar. Yazımıza konu olan Ferhâdnâme'nin Staatsbibliothek zu Berlin Ms.or.quart. 2002'de bulunan tek tam nüshasının Türkiye Millî Kütüphanesinin sanal ortamda hizmete sunduğu Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu'nda Şehzade Bâyezîd'e (*öl.* 970/1562 M.) ait olarak gösterilmesi[25] ise doğru değildir. Bir şehzadenin yukarıda nakledildiği gibi bir diğer şehzadeye intisap etmesi ve onun nedimleri arasında yer alması mümkün görünmemektedir. Bu yanlışlığın mahlas birliğinden kaynaklandığı ortadadır. O hâlde Ferhâdnâme'si elimizde bulunan Şâhî, tezkirelerin anmadığı bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şair hakkında eserinden edindiğimiz bilgiler son derece sınırlıdır. Şâhî mesnevisinin "*Bu dîvân-ı belâġat-'unvânuñ tuġrâsını ḥażret-i ṣâḥib-ḳırân-ı zemân nâm-ı şerîflerine nişân itmege şeh-zâde-i 'arş-âşyân ve ravża-mekân işâret-i pür-beşâretleri vâsıtasıyla iḳdâm olındığına işâretdür.*" başlığını taşıyan sebeb-i telif kısmında kendini şiir vadisinde hünerli, şiirleri çevresinde tanınan ve beğenilen bir kimse olarak tanıttıktan sonra şiirlerinin şöhretinin Şehzade Mehmed'e kadar ulaştığından bahseder. 928/1522 M.de doğan Şehzade Mehmed, Kanuni Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan doğan oğullarının en büyüğüdür.[26] Babası tarafından çok sevilen Mehmed, sarayda özel hocalar elinde iyi bir öğrenim görerek yetişmiş, babasıyla birlikte Budin seferine katılmış, rivayete göre annesi Hürrem Sultan'ın etkisiyle veliaht ilan edilmişti.[27] 949/1542 M.de Manisa sancakbeyliğine gönderilen Şehzade Mehmed'in yakınında bulunup ona hizmet edenler neredeyse hep şairlerden oluşmaktaydı. Kendisi de şiirle uğraşan şehzade sadece bir yıl süren Manisa valiliği esnasında etrafında bir şairler meclisi meydana getirmişti. Gül ü Bülbül mesnevisiyle tanınan Kara Fazlî (*öl.* 971/1563 M.) şehzadenin divan kâtibi; kardeş şairlerden Azmî (XVI. yy.) mutfak kâtibi, Nûhî (*öl.* 956/1549 M.) ise sır kâtibi olarak görev yapmaktaydılar. Bunlardan Kara Fazlî'nin İstanbul'dan Manisa'ya Şehzade Mehmed ile birlikte gönderildiğini, Azmî ve kardeşi Nûhî'nin de onlara eşlik ettiğini biliyoruz.[28] Şiiri ve şiir sohbetlerini seven, kendisi de şiirle uğraşan Şehzade Mehmed'in, Şâhî'yi ne zaman tanıdığı hakkında bilgimiz yoktur. Bu tanışma İstanbul'da gerçekleştiyse Şâhî'nin, şehzade ile birlikte İstanbul'dan Manisa'ya resmî bir görevle gitttiğini; tanışma Manisa'da gerçekleştiyse Şâhî'nin Manisa'yla bir münasebeti olduğunu ve şehzadeyle valiliği esnasında burada tanışıp ona intisap ettiğini düşüneceğiz. Her hâlükârda şairin mahlas olarak Şâhî'yi kullanması bu intisaptan dolayı olmalıdır.

---

[23] Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekayiü'l-Fudalâ* (Nşr.: Abdulkadir Özcan), İstanbul, 1989, II-III, 466; Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, III, 149; Tuman, *a.g.e.*, II, 480.

[24] Tuman, *a.g.e.*, I, 394.

[25] http://194.27.216.201/detay_goster.php?k=125559 (Erişim tarihi: 10.02.2007)

[26] Büyük Larousse, İstanbul, 1988, XIII, 7927.

[27] Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye*, İstanbul, 1993, s. LXXXIX.

[28] Halûk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul, 1996, s. 192-193.

Şehzade Mehmed, Manisa valiliğini ancak bir yıl yürütebilmiş. 950/1544 M.de henüz 21 yaşındayken çiçek hastalığından ölmüştür.[29] Şehzadenin ölümüyle birlikte çevresinde bulunan şairler dağılmış; Kara Fazlî, Şehzade Mustafa'nın divan kâtipliğine atanmış; Azmî ve Nûhî kardeşler İstanbul'a dönmüş; Azmî defterdarlık kalemine, Nûhî divan kâtipliğine tayin edilmiş[30]; Şâhî ise eserinden öğrendiğimiz kadarıyla Mısır'a gitmiştir. Şairin Mısır'a ne münasebetle gittiği hakkında elimizde bir bilgi bulunmamaktadır. Mesnevinin sebeb-i telif kısmında şair bu gidişi Şehzade Mehmed'in ölümünden duyduğu üzüntüye bağlar:

547- Ḳalmadı cânda ṣabra çün tâḳat[31]
İtdi terk-i diyâra dil niyyet

548- Girdi ten zevraḳına cân-ı ʿazîz
Cân atub irdi Mıṣr taḫtına tîz

549- Bâd-ı âhumla gitdi zevraḳ-ı ten
Eyledi Mıṣr-ı miḥneti mesken

550- Hem-çü Yaʿḳûb idüb enîn ü fiġân
İrdi çün Mıṣr-ı derde Yûsuf-ı cân

Şâhî, büyük bir ihtimalle Mısır'da bulunduğu esnada, rüyasında Şehzade Mehmed'i görür. Şehzade, cennette başında nurdan bir taç, baştan başa nura gark olmuş bir hâlde Şâhî'ye üzülmemesini, dünyanın gelip geçici bir yer olduğunu, yaşasaydı onu arzularına kavuşturup muradına eriştireceğini, ancak Allah'ın emrine itaat etmekten başka bir şey yapılamayacağını ifade ettikten sonra şaire şiir vadisindeki kudretini hatırlatarak bir Ferhâdnâme yazıp babası Sultan Süleyman'a götürmesini; bu bahaneyle sultana kendisinden ve cennetteki durumundan bahsetmesini, vaktiyle nedimi olduğundan babasını haberdar etmesini; şiir mülkünün müşküllerini çözen, açık görüşlü sultanın bunu karşılıksız bırakmayacağını söyler. Bu sözleri emir kabul eden Şâhî, bir Ferhâdnâme kaleme alıp sultana sunmaya karar verir.

Sultan Süleyman'ın, çok sevdiği oğlunun rüya iklimindeki telkiniyle kaleme alınan bu esere nasıl mukabele ettiği, Şâhî'nin bundan sonraki hayatı ve ölüm tarihi hakkında şimdilik hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

---

[29] *a.g.e.*, s. 192.
[30] *a.g.e.*, s. 192-193.
[31] Burada verdiğimiz beyit numaraları yayına hazır hâle getirdiğimiz tenkitli metne göredir.

MESNEVİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Mesnevinin İsmi: Şâhî, *defter-i ışk* (582), *kıssa-ı bî-dil* (584), *kıssa-ı ışk* (659), *nâme-i derd* (3842), *gussa-nâme-i Ferhâd* (4108), *risâle-i nâz* (5047), *cerîde-i hikmet* (5048), *sahîfe-i hayret* (5048), *kitâb-ı mihr ü vefâ* (5049), *ışk dîvânı* (5050) gibi isimlerle andığı eserine verdiği ismi açıkça söylememekle beraber Nevâyî yolunda bir Ferhâd kıssası yazacağını sebeb-i telif kısmında bildirmektedir:

583- Nakş-ı ʿışḳile eyleyüb âḡâz
Ol Nevâyî gibi nevâ-perdâz

584- ʿIşḳ kuh-sârını fiḡâne getür
Ḳıṣṣa-ı bî-dili beyâna getür

585- Dilde Ferhâd'ile olub hem-ḥâl
Sırr-ı ʿışḳından eyle keşf-i maḳâl

Şairin, Şîrîn'den ziyade Ferhâd'a atıf yaparak eserinden bahsetmesinden; vakayı Ferhâd'ı merkeze alarak anlatmasından ve neredeyse Ferhâd'ın olmadığı bir metin halkasının bulunmayışından hareketle mesnevisine **Ferhâdnâme** ismini verdiği düşünülebilir.

Mesnevinin Vezni: Aynı konuyu işleyen Nizâmî, Kutb, Fahrî, Şeyhî, Alî Şîr Nevâyî, Ahmed Rıdvân, Lâmi'î Çelebi, Âhî ve Celîlî eserlerini hezec bahrinin *mefâîlün mefâîlün feûlün* kalıbıyla kaleme alırlarken Şâhî, Ferhâdnâmesi'ni, eserin sonundaki kıt'a hariç, baştan sona mesnevi nazım şekliyle ve hafîf bahrinin *feilâtün (fâilâtün) mefâilün feilün (fa'lün)* kalıbıyla yazmıştır. Şâhî, hikâyeyi naklederken Nevâyî'yi esas aldığını; ancak onun kullandığı vezni tercih etmediğini tevriyeli bir söyleyişle şöyle bildirir:

634- Ḳıṣṣasın naḳl idüb hemân ancaḳ
Gevher-i baḥrin almadum el-ḥaḳḳ

Nüshaları: Yaptığımız araştırma neticesinde Şâhî'nin Ferhâdnâme'sinin biri yurt dışında olmak üzere iki nüshasını tespit ettik:

1- Staatsbibliothek zu Berlin Ms.or.quart. 2002[32]**:** Nüsha güzel bir talik hatla, 275x155 (155x75) mm. ölçüsüyle, 11 satırla, 241 yaprak aharlı kremrenk kâğıda

[32] Bu nüshadan haberdar olduktan sonra nüshanın mikrofilmini edinmemize büyük yardımları dokunan Dr. Rıdvan Canım'a; Zentral und Landesbibliothek Berlin'de görevli Sayın Tarık Seden'e; Staatsbibliothek zu Berlin Şark Yazmaları Bölüm Başkanı Dr. Hartmut-Ortwin

yazılmıştır. Mikrofilmden çıkarılabildiği kadarıyla şemsesiz, salbeksiz ön kapak sonradan ilave edilmiştir. Orijinal olduğu izlenimi veren arka kapak ise ortası şemseli, salbekli deri ciltten yapılmıştır. İstinsah tarihi ve müstensihi belli olmayan yazmanın dikkatli bir elden çıktığı anlaşılmaktadır. Yıpranmış olan 1[a]'da bazı hesaplamalar, biri "Hasan" diğeri "Hâfız Ahmed Siyâhî" adına iki temellük mührüyle 1267/1850 M. tarihli bir temellük kaydı; Almanya Milli Kütüphanesi mührü ve üzeri karalanmış yazılar; 240[a] biri yine "Hâfız Ahmed Siyâhî"ye ait üç temellük mührüyle 1248/1832 M. tarihli bir temellük kaydı; 239[b]'de hemen metnin bitiminde "İbrâhîm ibn-i Mehmed Çelebi el-Bağdâdî" adına bir diğer temellük kaydı; 241[a]'da mektup taslakları, 241[b]'de "Ahmed ibn-i El-hâc ʿAli Siyâhî el-Bağdâdî" ye ait bir sahiplik kaydı daha bulunuyor. Elimizde bulunan nüshalardan bölüm başlıklarını ihtiva eden tek yazmanın bu olmasına karşın bu nüshada da bir çok bölüm başlığı yazılmadan bırakılmıştır.Yazmanın sayfa uçları ve yer yer metin, rutubetten dolayı zarar görmüştür. Şu an için Şâhî'nin Ferhâdnâmesi'nin bilinen tek tam nüshası olma özelliğini taşıyan bu çok önemli yazma, kütüphane kataloğuna da "Ferhâdnâme" olarak girmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi eserin Türkiye Millî Kütüphanesinin sanal ortamda hizmete sunduğu Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu'nda Şehzade Bâyezîd'e ait olarak gösterilmesi doğru değildir.

Başı: Saṭr-ı Bi'smi'llâh âyet-i şarâb
Oldı miftâḥ-ı ḳufl-ı bâb-ı kitâb

Sonu: Bakma ḫaṭṭ-ı ḫaṭâma raḥm eyle
Yüzümi ḳara itme yâ Allâh

2-Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Bölümü SA 36: Nüsha talik hatla; 207x144 (158x64) mm. ölçüsüyle; 19 satırla; 105 yaprak aharlı çapa fligranlı kremrenk kâğıda istinsah edilmiştir. Alt deffesi olmayan yazmanın üst deffesi de nüshadan ayrılmış hâldedir. Yazma bir başka kitaba ait olduğu anlaşılan bir kapak içinde korunmaya alınmıştır. Mevcut deffe şemseli, salbekli, zencirekli vişne çürüğü renkli meşin ciltlir. Bakır katkılı hafif bozulmuş tezhipli serlevhada ancak "*Hazâ Kitâb-ı Ferhâd*" ibaresi okunabiliyor. 2[b]'de başlık için ayrılmış ama yazılmadan bırakılmış bölüm de tezhiplidir. 1[b]'de Atatürk Üniversitesi mührü ve kitabın Tahsin Telli bağışı olduğunu gösteren bir kayıt mevcuttur. Yazma kütüphaneye Erzurum'un tanınmış avukatlarından olan ve bir dönem de Erzurum milletvekilliği yapan Tahsin Telli (*öl.* 17.11.1981) tarafından 13.10.1981 tarihinde bağışlanmıştır. Son varakları oldukça yıpranan ve zaman içinde kararan nüshanın müstensihi belli değildir. Buna rağmen nüshanın sonunda istinsah tarihi olarak 6 Muharrem 958/ 14 Ocak 1551 M. kaydı bulunmaktadır. Almanya nüshasından 1279 beyit eksik olan, müstensih hatalarına sıkça rastlanan ve baş kısımlarında formaların karıştığı anlaşılan bu yazmanın son varaklarının kaybolduğu, bu kaydın kitaba sahip olan biri tarafından

---

Feistel'e; kütüphanenin Türkçe Eserler Bölümü sorumlusu Meliné Pehlivanian'a ve kütüphane çalışanlarından Kristina Münchow'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

sonradan düşüldüğü tahmin edilebilir. Eğer ihtiyatla yaklaştığımız bu kayıt doğru ise nüsha, eserin yazılmasından kısa bir süre sonra kopya edilmiş demektir. Yazmada bölüm başlıkları için yerler ayrılmış, fakat bölüm başlıkları yazılmadan bırakılmıştır.

Başı: Ey sühan-sâz-ı ḥamd-ı ẕât-ı İlâh
Evvel-i nâmeñ eyle bi'smi'llâh

Sonu: Âteş-i 'ışkile yanub güller
Kül olur nâr-ı şevḳle bülbüller

Yazıldığı Tarih: Şâhî'nin Ferhâdnâmesi'ni ne zaman yazdığını tam olarak bilmiyoruz. Bununla birlikte Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Bölümü SA 36 numaralı nüshanın sonunda yer alan ve ihtiyatla yaklaşılması gereken bir kayıt olduğunu yukarıda vurguladığımız 958/1551 M. istinsah tarihini doğru kabul edersek Şâhî'nin Ferhâdnâme'yi Şehzade Mehmed'in öldüğü 950/1544 M. ile bu nüshanın istinsah edildiği 958/1551 M. tarihleri arasında kaleme aldığını söyleyebiliriz.

Mesnevinin Kime Takdim Edildiği: Şâhî, Ferhâdnâme'yi rüyasında gördüğü Şehzade Mehmed'in telkiniyle kaleme alarak Kanuni Sultan Süleyman'a sunmuştur. Bunu sebeb-i telif bölümünde şu beyitlerle nakleder:

588- Nâm-ı **Şâhî** ile yazub ṭuġrâ
Ḳıl cerîdeñ berât-ı mülk-güşâ

589- Eyle ya'nî ki muṣḥaf-ı cânı
Nâme-i ḫâtem-i Süleymânî

590- Baḥr-i dilden çıḳarduġuñ gevher
Eyleye tâc-ı şâhı pür-gevher

591- Ol bahâneyle şâh-ı devrâna
Ẓıll-ı Ḥaḳḳ ḥażret-i Süleymân'a

592- Yüz sürüb bendeden duʿâ eyle
Pây-bûs eyleyüb şenâ eyle

Beyit Sayısı: Ulaşabildiğimiz iki nüshadan hareketle yayına hazır hâle getirdiğimiz tenkitli metin 5145 beyitten oluşmaktadır. Şâhî'nin esas aldığını söylediği Alî Şîr Nevâyî'nin Ferhâd u Şîrîn'i ise 5792 beyit tutarındadır. Sebeb-i telif bölümündeki:

632- Ḳıṣṣada Mîr'e iḳtidâ itdüm
Nâme-i ʿışḳa ibtidâ itdüm

633- Baʿż-ı naḳlini eyleyüb taġyîr
İḫtiṣâr üzre eyledüm taʿbîr

beyitlerinden de anlaşılacağı gibi Şâhî, Nevâyî'nin eserini birebir takip etmemiş kimi yerlerini değiştirip kimi yerlerini de özetleyerek eserini oluşturmuştur.

Vakanın Özeti: Mesnevi 35 beyitlik bir besmele manzumesi ile başlar. Besmele manzumesini 84 beyitlik bir tevhid, 70 beyitlik bir münacaat, 61 beyitlik bir naat ve 128 beyitlik bir miraciyye takip eder. Miraciyyeden sonra sözün ve kalemin hikmeti hakkında 44 beyitlik bir bölüm gelir. Bundan sonra Şâhî, Kanuni Sultan Süleyman'ı 68 beyitlik bir methiyye ile överek sebeb-i telif kısmına geçer. 161 beyit süren sebeb-i teliften sonra, "*Ferhâd-ı şeh-zâdenüñ gevheri ṣadef-i ḫâḳânîden ve cevheri maʿden-i sulṭânîden olub pederi fi'l-ḥaḳîḳa Ḥatâ ḫânı olduġın Mîr ʿAlî Şîr Nevâyî'den naḳl itmekdür.*" başlığı ile 652. beyitten itibaren hikâye anlatılmaya başlanır.

Çin ülkesinin zengin, güçlü ve muzaffer *hakanı*, adını ve devletini devam ettirecek bir oğlu olmadığı için büyük üzüntü içindedir. Bu üzüntüyle ettiği dualar nihayet kabul olunur ve hakanın bir oğlu dünyaya gelir. Çocuğa "Ferhâd" adını verirler. Sevinç içindeki hakan, halka ziyafetler verir, ihsanlarda bulunur.

Dört yaşına ulaşan, zekâsı ve güzelliği ile herkesi kendine hayran bırakan Ferhâd'ın dalgınlığı ve üzüntülü hâli dikkat çekecek boyuttadır. Hamuru aşkla yoğrulmuş olan bu çocuğun her sözü aşk üzerine, her tavrı âşıklara yakışır biçimdedir.

Hakan, gözünün nuru kabul ettiği, bir an bile görmese özlediği oğlunun bu durumuna üzülmektedir. Bir gün onu yanına çağırır ve imtihan eder. Görünüşte henüz çocuk olan Ferhâd'ın verdiği olgun cevaplardan ilme yatkın olduğunu anlar ve ona hemen bir hoca bulur. Ferhâd çocuk yaşına rağmen kısa zamanda maddi, manevi bütün ilimleri tahsil eder. Kendisine tayin edilen bir silahşörden de ok ve kılıç kullanmayı öğrenir.

Oğluyla gurur duyan Çin hakanı, onu mutlu etmek için elinden ne gelirse yapmaktadır. Fakat Ferhâd'ın melankolik hâlinde bir türlü düzelme olmaz.

Hakanın, *Mülk-ârâ* adında akıllı, tecrübeli bir veziri vardır. Ferhâd'ın hâline çare bulmak için ona danışır. Mülk-ârâ, hakana dört kasır inşa ettirip bunları süsletmeyi, sonra bu kasırları Ferhâd'a yoldaş olacak güzel kızlarla doldurmayı tavsiye eder. Mülk-ârâ'nın fikri hakanın hoşuna gider. Çin'in bütün ustaları bir araya toplanır ve inşaat başlar. Ustaların çalışmalarını büyük bir dikkatle izleyen Ferhâd'da, yapı

sanatına ilgi uyanır; eline kazma alarak kısa zamanda bu sanatta hüner sahibi olur. Kasırlar bitince bir ziyafet düzenlenir. Ziyafete beyler, beyzadeler, güzeller çağrılır. Herkes eğlenir; ancak Ferhâd bu eğlenceye iştirak etmez. Tedbirler fayda etmez ve şehzade eski hâline döner. Ağlayıp inlemekte, kendi kendine konuşmaktadır. Bu hâle vakıf olan hakan, yeniden veziri Mülk-ârâ'ya danışır. Mülk-ârâ, hakana ülkede ne kadar tabip varsa saraya çağırmayı önerir. Bir araya toplanan tabipler Ferhâd'ı muayene ederlerse de derdini anlayamazlar. Yalnız içlerinden bir *ârif*, Ferhâd'ın mizacına aşkın galip olduğunu söyleyerek deniz havası tavsiye eder. Mecliste bulunanlardan biri *Ken'ân* ili üzerinden bir aylık hızlı bir yolculuktan sonra ulaşılan bir yer bildiğini, havası itidal üzre olan bu yerin insanlarının bilgili ve anlayışlı kimseler olduklarını; içlerinden bütün gizli sırlara vakıf *Süheylâ* isimli bilgenin buraya çok yakın bir adada yaşadığını, şehzadeye ancak onun yardım edebileceğini söyler. Şah bu teklifi beğenir. Konuşulanları işiten Ferhâd mutlu olur. Zâten uzun süredir seyahate çıkmayı arzulamakta, fakat babasından çekinmektedir. Hakan, Ferhâd'ı da istekli görünce sefer emrini verir. Hazırlıklar yapılır ve büyük bir orduyla Yunan ülkesine doğru yola çıkılır.

Uzun bir yolculuktan sonra Yunan mülküne ulaşırlar. *Yunan şahı*, Çin hakanının büyük bir orduyla topraklarına girdiğini duyunca telaşlanır. Hakanın niyetini öğrenince rahatlar ve onu karşılamak için yola çıkar. İki şah birbirlerini hediyelerle selamlar. Yunan şahı Çin hakanını ağırlamak için sarayını açar. Meclis kurulur, içkiler içilip ilim sohbetleri yapılır. Nihayet hakan, oğlunun durumunu Yunan şahıyla paylaşır; buraya gelmesinin asıl nedeninin oğluna şifa aramak olduğunu ifade ederek Süheylâ isimli bilgeden haber sorar. Yunan şahı, Süheylâ'nın ömrünü bir adada riyazetle geçirdiğini söylerek adanın yerini tarif eder. Hemen adaya doğru yola çıkılır. Süheylâ, Ferhâd'ı ve babasını çok iyi karşılar. Ferhâd'ın derdini onu görür görmez anlayan Süheylâ, Ferhâd'ın aşk hastalığına tutulduğunu, çektiği ıstırapların nedensiz olmadığını söyler. Ferhâd'ın bu illetten kurtulması için *İskender*'in *Câm-ı gîtî-nümâ* isimli aynasını bulması, tılsımını çözdükten sonra onda Yunan mülkünü seyretmesi gerekmektedir. Bunun için Yunan mülkünden ve bu adadan sonra üçüncü menzil olarak bir gül bahçesine ulaşılması, Ferhâd'ın orada *Hızır*'la buluşması ve ondan yardım alması lazımdır. Yalnız bu yol tehlikelerle doludur. Hızır'a ulaşabilmek için *Ejder*'in ve *Ehrimen*'in öldürülmesi gerekmektedir. Süheylâ, Ferhâd'a içi semender yağı ile dolu bir hokka verir. Ejder ve Ehrimen'le karşılaşınca Ferhâd, bu yağdan sürünerek hücum edecektir. Yağın tesiriyle bunların Ferhâd'a bir zararı dokunmayacaktır. Süheylâ bunları söylediktен hemen sonra ölür. Onu yıkayıp kefenledikten sonra uzletgâhında gömerler.

Ertesi sabah Ferhâd, Hızır'ın bulunduğu yere doğru tek başına yola düşer. Çok güzel bir gül bahçesine ulaşır. Karşısına birdenbire Hızır çıkar. Ferhâd, İskender'in tılsımını çözmek için ondan yardım ister. Hızır, Ferhâd'a İskender'in aynası ve onun tılsımı hakkında bilgi verir. Ferhâd'ın bu aynayı bulduğu zaman onda gizli açık bütün olacakları görebileceğini ifade eder. Fakat bu ayna ehliyetsiz

kimselerden bir tılsımla korunmuştur. Hızır, Ferhâd'a tılsımı bulmak için bahçeden itibaren bin kadem yürümesi gerektiğini, sonra büyük bir hisarla karşılacağını; bin kademin bitiminde ayağının altında bir mermer bulacağını, mermeri kuvvetle iterse kapının açılıp üzerine dünyadaki bütün suretlerin işlendiği bir *mîli* göreceğini söyler. Milin üzerinde insan suretinde elinde kılıç ve yay bulunan demirden yapılmış bir *peyker* bulunmaktadır. Görenin demirden, cansız bir şekil zannedeceği bu peyker, mile ulaşmaya çalışanları elindeki yayla öldürmekteymiş. Hızır, Ferhâd'a bu peykeri tam kalbinden vurmasını, böylece onu bertaraf edip altın tuğlalarla örülmüş yedi odadan kubbesi zümrütten, duvarları yekpare la'lden olanına girmesini, orada saf altından zencirle bağlı Câm-ı Gîtî-nümâ'yı göreceğini, ama ona el sürmeden önce odadaki sandıkta gizli tılsımı çözmesi gerektiğini; buna da ancak *Sokrat*'ın gücünün yeteceğini söyler. Hızır ayrıca Ejder ve Ehrimen'in bu tılsımın muhafızları olduğunu, bütün kilitli kapıları açan tek anahtarın, İsm-i A'zam'ın yardımıyla onları öldürebileceğini ifade ederek Ferhâd'a İsm-i A'zam'ı talim ettirir. Hızır bunları söyledikten sonra gözden kaybolur.

Ertesi sabah erkenden silahlarını kuşanıp atına atlayan Ferhâd bir vadiye ulaşır. Bu vadide karşısına büyük bir kule çıkar. Ferhâd, kulenin muhafızları Ejder ve Ehrimen'le karşılaşınca hemen Süheylâ'nın verdiği semender yağından sürünür, korkusu gider; ikisini de öldürür. Ehrimen'in ölümüyle birlikte Sokrat'ın bulunduğu dağ zahir olur. Şehzade hemen Sokrat'ın bulunduğu yere koşar. Zaten Sokrat da onu beklemektedir. Çarh Sokrat'ıyla aşk Ferhâd'ı derin bir sohbete dalarlar. Sokrat, Ferhâd'a Câm-ı Gîtî-nümâ'nın İskender tarafından yaptırıldığını, hükmünün ancak bin yıl olduğunu, bu sürenin dolmasına az bir zaman kaldığını söyleyerek tılsımı ortadan kaldıracak kilidi verir. Bunu yapar yapmaz da Süheylâ gibi ölür. Ferhâd onu gözyaşlarıyla yıkar, lale ve gülle kefenleyerek gömer. Büyük bir üzüntüyle babasının yanına döner.

Yine bir sabah Ferhâd *câm*ın tılsımının bulunduğu yere gelir. Karşısına bu sefer de bir aslan çıkar. Ferhâd, İsm-i A'zam'ı söyler söylemez aslan ortadan kaybolur. Ferhâd elindeki anahtarla sandığı açacağı sırada anahtar dile gelerek bunu yapmamasını, aksi hâlde zarar görebileceğini söylerse de Ferhâd onu dinlemez İsm-i A'zam'ı tekrar ederek sandığı açar ve Câm-ı Gîtî-nümâ'ya ulaşır. Şehzade *câm*a bakar bakmaz hayret içinde kalır. Zira bu *câm*da bütün âlem görünmektedir. Levh-i Mahfuz'a benzeyen bu *câm*ı seyreden Ferhâd'ın gözü *Ermen* mülkünde bir güzeller topluluğuna takılır. Bu güzellerin şahı *Şîrîn* adlı bir melektir. Ferhâd, Şîrîn'i görür görmez ona âşık olur. Ağlayıp inleyerek kendini kaybeder. Uyanınca Şîrîn'i tekrar görebilmek ümidiyle *câm*a bakar. Ancak *câm*da artık hiç bir şey görünmemektedir. Yeniden üzüntüyle ağlamaya, kendini gölge gibi yerden yere çalmaya başlar. Çaresiz kalan hakan ve veziri Mülk-ârâ Çin'e dönmekten başka çıkar yol bulamazlar.

Dönüş yolculuğunu deniz üzerinden yapmaya karar verirler. Birçok gemi hazırlatılır ve yola çıkılır. Bir iki gün güzel giden hava kararmaya başlar ve kuvvetli bir fırtına çıkar. Gemiler bu fırtınaya dayanamaz, çoğu parçalanarak batar. İnsanları

denizde can telaşı içinde gören Ferhâd bütün bunların sebebinin kendisi olduğunu düşünerek üzülür. Ferhâd'ın gemisi de parçalanır. Denize düşen Ferhâd bir tahta parçasına tutunarak su yüzünde kalmayı başarır. Çin hakanı ve Mülk-ârâ ise dalgaların sürüklemesiyle karaya kadar ulaşırlar. Durumu haber alan beyler, hakanı karşılamaya çıkarlar. Ferhâd'dan ümitlerini kesmişlerdir.

Bu arada Ferhâd tutunduğu tahta parçası üstünde baygın bir hâlde ölümü beklemektedir. Gemiyle *Tâif*'e oradan da hacca giden bir *kafile* tahta üzerindeki Ferhâd'ı görür. *Tevfik* adlı cömert ve iyilik sahibi bir tacir denize atlayarak Ferhâd'ı kurtarır. Bir süre sonra kendine gelen Ferhâd'ın güzelliği ve asil tavırları herkesin takdirini kazanır. Ferhâd, kendini Çinli bir tüccar olarak tanıtır ve fırtınanın, içinde bulunduğu gemiyi batırdığını söyler. Bütün bunlar olurken gemi içinde huzursuzluk baş gösterir. Acımasızlıklarıyla nam salmış *Cezayir korsanları*na rastlamışlardır. Gemidekiler korku ve şaşkınlık içinde ne yapacaklarını bilemez hâldedirler. Ferhâd, gücü ve zekâsı ile korsan gemilerini ateşe vererek gemi halkını bu tehlikeden kurtarır. Herkes ona dua eder, minettarlıklarını bildirir.

Havanın iyi gitmesiyle birlikte bir iki gün içinde *Ka'be* sahiline ulaşırlar. Burada meclisler kurulur, ziyafetler tertip edilir. Mecliste hüneri ve faziletiyle tanınmış *Şâbûr* isimli bir nakkaş da vardır. Şâbûr, Ferhâd'ın Cezayir korsanlarını nasıl bertaraf ettiğini görmüş, ona hayran olmuştur. Sohbet koyulaştıkça Şâbûr karşısındakinin ancak bir şehzade olabileceğine kanaat getirir. Fakat Ferhâd, Şâbûr'dan aslını ve nesebini sormamasını isteyerek yaşadıklarını bir rüyada görmüş gibi anlatır. Kısa sürede aralarında dostluk oluşur. Şâbûr bir gün Ferhâd'a rüyasında gördüğü yeri bildiğini, yolunun bir zamanlar oraya uğradığını, oranın Mihîn Bânû isimli şahın ülkesi Ermen olduğunu, isterse oraya gitmesine yardımcı olabileceğini söyleyerek Şîrîn'in güzelliğinden bahseder. Şîrîn ismini duyan Ferhâd kendinden geçer.

İki arkadaş Ermen mülküne doğru yola çıkarlar. Uzun bir yolculuktan sonra bir bölgeye ulaşırlar. Burası Ferhâd'ın Câm-ı Gîtî-nümâ'da gördüğü yerdir. Yollarına devam eden iki arkadaş yekpare sert kayadan ulu bir dağı binlerce ustanın ve mimarın ümitsizce kazdığını görürler. Bütün çabalarına rağmen bu ulu dağdan bir parça bile koparmaya muvaffak olamayan bu adamlara Ferhâd ne yaptıkları sorar. Onlar da Mihîn Bânû'dan ve Şîrîn'den söz açarlar. Meğer Mihîn Bânû'nun güzel yeğeni Şîrîn, küçüklükten beri süt içmeyi âdet hâline getirmiştir. Mihîn Bânû çok sevdiği yeğeninin dağ içindeki kasrına süt ulaştırabilmek için bir kanal açılmasını emretmiş ve bir yıl vade tanımıştır. Bu vadenin dolmasına çok az bir zaman kalmasına rağmen henüz çok az yol alınabilmiştir. Ferhâd onlara yardım etmeye karar verir. Ferhâd'ın kazması karşısında dağ, un ufak olur. Bunu görenler şaşkınlık içinde Mihîn Bânû'ya haber salarlar. Mihîn Bânû haberi sevinçle Şîrîn'e iletir.

Şîrîn ve Mihîn Bânû yanlarında birçok güzel de bulunduğu hâlde herkesi şaşkınlık içinde bırakan bu adamı görmek için yola çıkarlar. Ferhâd'ın azametini ve güzelliğini gören Şîrîn ona hemen âşık olur. Buna rağmen bir şey belli etmemeye

çalışır. Aralarında sohbet ederlerken rüzgâr, Şîrîn'in örtüsünü açar. Şîrîn'in yüzünü gören Ferhâd, onun *câm*da gördüğü güzel olduğunu anlar ve kendinden geçerek bayılır.

Şâbûr hemen onun yanına koşar, öldüğünü zannettiği Ferhâd'ın başını dizleri üstüne yatırarak ağlayıp inler. Şîrîn ve Bânû da Ferhâd'ın öldüğüne hükmederler. Bânû, maiyyetindeki çavuşlara Ferhâd'ı kefenlemelerini, Ermen'e götürüp defnetmelerini söyler.

Ferhâd'ı saraya getirirler. O gece Kadir gecesidir. Şâbûr bu gecede edilecek duaların kabul edileceğini düşünerek Ferhâd'a hayat bağışlaması için Allah'a yalvarıp yakarır. Çok geçmeden Ferhâd kendine gelir, Şâbûr'u teselli eder ve kimsenin haberi olmadan yeniden dağı delmeye giderler.

Ferhâd'ı ve Şâbûr'u göremeyen Şîrîn merak içinde ne olduğu anlamaya çalışmaktadır. Süt kanalını bahane ederek Mihîn Bânû'ya gider ve Ferhâd'ın bulunmasını ister. Şîrîn'in gizli derdini anlayan Bânû, Ferhâd'ın bulunması için ortaya ödül koyar. Birçok kimse Ferhâd'ı bulmak için yola düşer. Nihayet içlerinden biri Ferhâd'ı dağı kazarken görür ve hemen Bânû'ya haber verir. Bânû ve Şîrîn bu habere sevinirler.

Şîrîn dağı kazmakta olan sevgilisinin başına bir şey geleceğinden korkmaktadır. Bu arada Bânû sık sık Ferhâd'ı görmeye gitmekte, onun gizli derdini öğrenmeye çalışmaktadır.

Ferhâd aralıksız çalışmalar neticesinde kanalı açmayı ve sütü Şîrîn'in kasrına ulaştırmayı başarır. Sütün toplandığı havuzun etrafını da bir bahçeyle güzelleştirir. Fakat bununla yetinmez; Şîrîn için *Havz-ı Necât*'ı yaparak *Bahr-i Hayât*'ı içine akıtır. Yedi kasır inşa ederek bunların duvarlarını baştan başa Şîrîn'in tasvirleriyle donatır. Şâbûr da bunların nakışlarını yapmakla meşgul olur. Bu iş tam yedi yıl sürer. Ferhâd her kasra bir havuz eklemeyi de ihmal etmez. Bütün bu yapılanları görmeye gelen halk, seyri bırakıp Ferhâd'ın ağlayıp inlemelerine kulak verir.

Mihîn Bânû ve Şîrîn biten kasırları görmeye gelirler. Ferhâd'ın ve Şâbûr'un maharetleri karşısında hayretler içinde kalırlar. Şîrîn ve Bânû, yaptıklarına karşılık Ferhâd'a altınlar, gümüşler vermeye çalışırlarsa da kâr etmez; Ferhâd hepsini elinin tersiyle iter. Bu durum Bânû'nun dikkatini çeker. Şîrîn, yaptıklarına karşılık hiçbir şey istemeyen Ferhâd için bir ziyafet tertip etmeyi önerir. Bânû bu teklifi kabul eder ve Ferhâd'a bir haberci gönderilir. O da yanında Şâbûr olduğu hâlde davete icabet eder. Ziyafet yedi gün sürer. İçkiler içilir, yemekler yenir, ilim sohbetleri yapılır. Ferhâd hangi konu açılsa engin bilgisiyle çevresindekileri şaşkına çevirir. Ferhâd'ı can kulağıyla dinleyen Mihîn Bânû, onun ancak bir şehzade olabileceğine kanaat getirir. Uygun bir lisanla Ferhâd'a bunu söyler ve ondan aslını, nesebini korkmadan bildirmesini ister. Ferhâd da Çin hakanının oğlu olduğunu itiraf eder. Bunun üzerine Ferhâd'a eskisinden daha fazla saygı gösterilir.

Şîrîn'in güzelliği ve Ferhâd'ın onun uğruna yaptığı fedakârlıklar kulaktan kulağa yayılmaya başlamıştır.

O zamanlarda İran ülkesinin başında adaleti ile tanınmış *Husrev-i Pervîz* isimli bir hükümdar vardır. Bu hükümdar sık sık düzenlediği eğlence meclislerinde efsaneler anlattırıp dinlemeyi âdet hâline getirmiştir. Yine böyle bir sohbette söz güzellerden açılır. Mecliste bulunan bir *seyyah*, Şîrîn'in güzelliğinden ve Ferhâd isimli bir *kuhken*in onun için yaptıklarından uzun uzun bahseder. Anlatılanlardan hayli etkilenen Husrev, görmeden Şîrîn'e âşık olur. Raviye binlerce altın verir ve ondan Şîrîn'in ülkesinin Ermen diyarı, Ferhâd'ın da Hatâ hanının oğlu olduğunu öğrenir. Artık sabrı, kararı kalmamıştır. Bilge veziri *Büzürg Ümmîd*'e danışarak Mihîn Bânû'ya bir mektup yazıp Şîrîn'i ister.

Mektup; akıllı, sözden sohbetten anlayan bir elçiyle Mihîn Bânû'ya ulaştırılır. Mektubu okuyup Husrev'in niyetini anlayan Bânû ne yapacağını bilemez. Ferhâd'ın Şîrîn'e beslediği büyük aşktan ve Şîrîn'in Ferhâd'a meylinden haberdardır. Şîrîn'e danışmaya karar verir. Durumu öğrenen Şîrîn üzüntüden kendini kaybeder ve bayılır. Ayılınca Bânû'ya Ferhâd'a olan aşkını açıklar ve teklifi kabul etmediğini bildirir. Bânû ertesi sabah divanı toplayarak Husrev'e Şîrîn'in Hz. Meryem'in yoluna uyarak dünyada evlenmemeyi ihtiyar ettiğini, bunun da kimseye söylenemeyecek bir ayıptan kaynaklandığını bildiren politik bir mektup yazdırır. Elçi, mektubu Husrev'e ulaştırır. Önce üzülen Husrev daha sonra hiddetlenir ve tehditlerle dolu bir diğer mektup kaleme aldırarak Bânû'ya gönderir. Bu mektuplaşmalar bir süre devam ederse de Şîrîn ve Bânû kararlarından geri dönmezler. Mihîn Bânû, Husrev'in tehditlerine öfkelenir, kendini savaşla tehdit eden Husrev'e aynı biçimde mukabele edeceğini bildirir. Husrev büyük bir ordu toplayarak Ermen üzerine yürür. Bunu öğrenen Bânû da ordusunu toplar ve Ferhâd'ı ordunun başına kumandan tayin eder. Bânû'nun *Şebdîz* ve *Gülgûn* isimli iki güzel atı vardır. Bunlardan Şebdîz'i Ferhâd'a verir. İki ordu Ermen yakınlarındaki *Hâmûn* isimli dağda karşılaşırlar. Ferhâd insanüstü bir kuvvetle çarpışır. Bu bahadırın kimliğini merak eden Husrev, birkaç adam göndererek onun kim olduğunu soruşturur. Onun Ferhâd olduğunu öğrenince rakibinin gücü karşısında dehşete kapılır. Savaş üç gün, üç gece sürer. Ordusu darmadağın olan Husrev, geri çekilmekten başka çare bulamaz.

Savaşı kaybetmenin acısıyla ne yapacağını bilemeyen Husrev, veziri Büzürg Ümmîd'e danışır.Vezir, Ferhâd'ın savaşla, silahla alt edilemeyeceğini, hile yoluna sapmaktan başka bir çare olmadığını söyleyerek Husrev'i ikna eder. O civarda hile ve fitnede meşhur İblis tabiatlı *biri* vardır. Onu, Husrev'in karşısına getirirler. Husrev bu kimseyi vezirlik vaat ederek Ferhâd'a gönderir.

Ferhâd, Şîrîn'in hasretiyle dağlarda dolaşıp feryat etmeyi âdet hâline getirmiştir. Husrev'in gönderdiği hilekâr, kılık değiştirir; âşık kisvesi altında ağlayıp inleyerek Ferhâd'a yaklaşır. Ferhâd onun ağlayıp inlemelerine kayıtsız kalamaz ve kim olduğunu sorar. Hilekâr, aslen Tebrizli olduğunu, vatanını terkederek Ermen diyarına

geldiğini ve burada gördüğü bir güzele tutulduğunu, Ermen mülkünün Husrev tarafından muhasara altına alınmasından sonra sevgilisini göremediğini, Pervîz belası ortadan kalkmadıkça sevgilisine kavuşmasının mümkün olamayacağını söylerek onu kandırır. Kurnazca verdiği bir ilaçla Ferhâd'ı bayıltır. Ferhâd'ı rüyasında kötü bir biçimde gören Şâbûr hemen şehzadenin yanına koşar ve onu kendinden geçmiş bir hâlde bulur. Bunun sebebinin yanındaki hilekâr olduğu anlar ve onu bir taşla öldürür. Husrev'in adamları yalnız kalan Ferhâd'ı ellerini bağlayarak esir alırlar. Rakibinin yakalandığını duyan Husrev sevinir. Diğer taraftan Şâbûr, Mihîn Bânû'ya bütün olanı, biteni anlatır. Kendini öldürmesinden korktukları için Şîrîn'e durumdan bahsetmezler.

Ferhâd'ı baygın bir hâlde Husrev'in karşısına çıkarırlar. Bir hekim panzehirle Ferhâd'ı uyandırır. Kendini eli kolu bağlı bir hâlde düşmanının karşısında bulan Ferhâd asaletini muhafaza eder. Onun heybeti karşısında şaşkınlığa düşen Husrev, Şîrîn'den vazgeçmesi gerektiğini, ona kavuşmasının mümkün olmadığını söylerse de Ferhâd, Husrev'in bütün sözlerine akıllı, olgun ve hikmetli cevaplar vererek onu susturur. Savaş meydanında olduğu gibi söz meydanında da mağlup olan Husrev, Ferhâd'ı öldürmeye karar verir. Ancak Ferhâd'ın asil tavırları orada bulunan herkesin takdirini toplamış, ona karşı sempati oluşturmuştur. Kimse Husrev'in sözünü dinlemez. Bunun üzerine Büzürg Ümmîd devreye girer, Ferhâd'ın aşk sarhoşluğu içinde ne yaptığını bilmediğini ifade ederek öldürülmesindense hapse atılmasının daha uygun olacağını söyler. Askerinin Ferhâd'a sempatisinden korkan Husrev bu fikri onaylar. Ferhâd'ı bir kuyuya hapsederek başına binlerce nöbetçi diker.

Husrev yeniden büyük bir ordu toplayarak Ermen üzerine yürür. Etrafı hendeklerle çevrili sağlam bir kaleye sahip olsa da Bânû kaygılanır. Bu kaygının fayda vermediğini düşünerek o da Husrev'e ateşle karşılık verir. Savaş esnasında Ferhâd'ın naralarını duyamayan Şîrîn, sevgilisinin yakalandığını anlar ve üzülür.

Meğer Ferhâd, Hızır'dan öğrendiği İsm-i A'zam'ı kullanarak geceleri tutulduğu kuyudan çıkmakta, sevgilisinin bulunduğu yeri tavaf ettikten sonra geri dönmektedir. Dönmediği takdirde kendini kuyuda tutmakla görevlendirilenlere Husrev'den bir kötülük geleceğini düşünmektedir. Bunu farkeden nöbetçilerin Ferhâd'a saygıları ve bağlılıkları gün geçtikçe artar.

Bânû, Şâbûr ve Şîrîn hiçbir haber alamadıkları Ferhâd'ı merak etmektedirler. Şîrîn, Şâbûr'u çağırarak Ferhâd'ı aramasını rica eder ve ona bir mektup verir. Şâbûr, kaleden çıkar ve Ferhâd'ı aramaya başlar. Âdeti üzerine tutulduğu yerden çıkıp ağlayıp inleyerek dolaşan Ferhâd'ın sesini duyan Şâbûr ona doğru gider. İki arkadaş kucaklaşarak hasret giderdikten sonra Şâbûr, Ferhâd'a Şîrîn'in mektubunu verir. Şîrîn mektubunda çektiği çilelerden, Husrev'in ordusuyla Ermen mülküne girdiğinden uzun uzadıya bahsetmektedir. Ferhâd da bir mektup yazarak Şâbûr'a verir. Ferhâd mektubunda başından geçerleri anlatmakta, Husrev'in kendisini bekleyen günahsızlara zulmetmesinden çekindiği için hapiste kalmak zorunda olduğunu Şîrîn'e bildirmekte; emretmesi durumunda artık kendisine bağlı olan bu nöbetçilerle birlikte

Ermen ordusuna yardıma gelebileceğini söylemektedir. Şâbûr mektubu hemen Şîrîn'e ulaştırır. Bânû ve Şîrîn, Ferhâd'ın hayatta olduğunu öğrenince sevinirler. Şâbûr'a Şebdîz'i ve Gülgûn'u vererek Ferhâd'ın yanına gitmesini, onu ve adamlarını çağırmasını söylerler. Ferhâd'ın safına dönen bekçiler de artık Husrev'e karşı harekete geçme vaktinin geldiğini düşünmektedirler. Şâbûr'un da gelmesiyle birlikte Ferhâd şükür namazı kılar ve Ermen'e doğru yola çıkılır. İran ve Ermen ordusu savaş hâlindedir. Durumu gittikçe kötüleşen Ermen ordusu tam düşecekken Ferhâd yetişir, cesareti ve kahramanlığı ile Husrev'i bir kez daha mağlup eder. Kaçmak zorunda kalan Husrev'in *Genc-i Bâd-âverd* isimli hazinesi ele geçirilir ve halka dağıtılır. Bânû, savaşı kazanan Ferhâd'ı kapıda karşılar, adına bir ziyafet düzenler.

Bir kez daha Ferhâd'a mağlup olan Husrev şaşkınlık içindedir. Veziri Büzürg Ümmîd'i ve diğer devlet erkânını toplayarak ne yapılması gerektiğini sorar. Vezir, Ferhâd'ın silah zoruyla alt edilemeyeceğini, zira onun bütün gücünü ve cesaretini "aşk"ından aldığını, baktığı her yerde sevdiğini gören bu divanenin ancak hile yoluyla ortadan kaldırılabileceğini söyler. Bütün şehir aranır, bir *acuze* bulunur. Bu acuze, Ferhâd'a Şîrîn'in öldüğünü söyleyecek, hayatla tek bağı sevdiği olan Ferhâd, bu haberi duyunca can verecektir. Sanatı hile olan acuze, dost suretine bürünür (*Şair burada devreye girerek zamanın hileye ve hırsa teslim olduğundan; mal, mülk sevdasının sûfîler ve âlimler arasında yayıldığından şikâyet eder.*), rumi libas giyer, çevresine kendi gibi hilebazları da toplayarak Ferhâd'ın yolu üzerinde ağlamaya başlar. Ferhâd bunlara niçin ağlayıp inlediklerini sorar. Acuze, Husrev'in adamlarından birinin attığı okun Ferhâd'a isabet edip onu öldürdüğünü, bunu haber alan Şîrîn'in de canına kıydığını söyler. Bunu duyan Ferhâd kılıcıyla vücuduna yaralar açar, ağlayıp inleyerek Şâbûr'dan ve çevresindeki vahşi hayvanlardan helallik dileyerek ölür. Onunla birlikte bir çok vahşi hayvan da can verir. Bunu duyan Şâbûr, Bânû ve Şîrîn perişan olurlar.

Diğer taraftan rakibinin ölüm haberini alan Husrev yalandan matem tutar. Matem süresi bittikten sonra Bânû'ya mektup göndererek tehdit yollu eski isteğini tekrarlar ve barış teklif eder. Savaştan ve kıtlıktan bıkan Ermen halkı, Mihîn Bânû'ya teklifi kabul etmesi için baskı yapar. Bânû, elçiye, Husrev'in teklifini kabul ettiğini, fakat yıkılmış bir hâlde bulunan Şîrîn'e danıştıktan sonra kesin kararını vereceğini söyler. Olanı biteni öğrenen Şîrîn, kendisi yüzünden masum insanların zarar görmesine gönlünün razı olamayacağını, fakat bir süre Ferhâd'ın yaptığı kasırda dinlenmek ve bu arada Ferhâd'ın mezarını ziyaret etmek için zamana ihtiyaç duyduğunu ifade ederek Bânû'dan süre ister.

Teklifinin kabul edildiğini duyan Husrev sevinç içindedir. O güne kadar kimsenin görmediği armağanlar göndererek Bânû'yu ülkesine davet eder. Söz Şîrîn'den açılınca Bânû, onun hastalandığını, bir süre dinlenmesi gerektiğini söyleyerek Husrev'i oyalar. Şîrîn, kendini toparlamak düşüncesiyle kasrına gider; ağlayıp inler. Nihayet Şîrîn kasrından çıkar, Husrev de ordusuyla onu karşılamaya gider.

Husrev'in Kayser'in kızı *Meryem*'den olma *Şîrûye* isimli akrep tabiatlı bir oğlu vardır. Meryem, bunu doğururken ölmüştür. Baba oğul olmalarına rağmen Husrev ve Şîrûye düşman gibidirler. Şîrîn'in kasrından çıkışını seyredenler arasında Şîrûye de vardır. Rüzgâr ansızın Şîrîn'in örtüsü açar ve Şîrûye gördüğü güzelliğe hemen tutulur. Babasını ortadan kaldırıp Şîrîn'e sahip olmanın yollarını arar. Bütün olup bitenlerden sonra ordu içinde Husrev'e muhalifler artmıştır. Şîrûye de bunun farkındadır. Ordu içinden bir çok beyi vaatlerle ikna ederek kendi safına çeker ve babasına baş kaldırır. Birkaç gün süren çatışmalardan Şîrûye bir netice alamaz, bütün bunlar olurken Şîrîn de tekrar kasrına döner.

Husrev bir gün divanda otururken bir *haberci* çıkagelir. Bu haberci Hz. Peygamber'in davet mektubunu getirmiştir. Mektubu okuyan Husrev hiddete kapılır, edebi terk ederek Peygamber'in mektubunu yırtar. Elçi, Husrev'i ayıplar; yırttığı mektubun kendi ölüm fermanı olduğunu söyler. Devlet erkânı da Husrev'in tavrını hoş görmez, ondan yüz çevirir. Şîrûye bütün bu olup bitenleri memnuniyet içinde izlemektedir. Kendisine bir suikast düzenleneceğini anlayan Husrev yine de uykuya mağlup olur. Babasının uyuduğunu anlayan Şîrûye gizlice onun odasına girer ve hançerle Husrev'i öldürür.

Şîrîn, Bânû ve Şâbûr, Ferhâd'ın mezarını ziyarete giderler. Hepsi, özellikle de Şîrîn büyük üzüntü içindedir. Ağlayıp inler, ağıtlar yakar. Bir süre sonra Ferhâd'ın mezarına kapanmış bir hâlde uykuya dalar. Rüyasında can gözü açılır ve gönül hanesinde sevdiğini görür. Aslında sevdiği kendi canından başka bir yerde değildir. Kendine gelince hançerini çeker ve intihar eder. Artık vahdet libasını giymiştir. Bu hâli görenler iki sevgiliye bir mezar inşa ederler. Şîrîn'in ve Ferhâd'ın ölümüne dayanamayan Mihîn Bânû da çok geçmeden ölür. Bütün bunlara şahit olan Şâbûr ağlar, inler.

Şîrîn'in öldüğünü öğrenen Şîrûye'ye hasret ateşiyle yanıp kavrulmak düşmüştür.

Hikâyeyi bu şekilde bitiren Şâhî, "*Temâm-ı kitâb-ı miskîn-niḳâbda terâne-sâzlıḳ ʿarż idüb ve iḫtitâm-ı ḫitâm-ı müsteṭâbda fesâne-perdâzlıḳ gösterüb ibtidâ-nâme-i ʿışḳı tevḥîd-i müsteʿânla teẕhîb ve ol teẕhîbi taʿrîf-i Ḥabîb-i ʿâlemiyân ile tertîb idüb intihâ-i hengâme-i şevḳı tavṣîf-i Süleymân-ı zemânla terkîb itmege iṣâretdür.* الحمدلله الذى و فقنى فى افتتاحه بالفصاحة واطمنى لاختتامه بالبلاغته و صلى الله على سيدنا محمد و اله و صحبه اجمعين" başlığını taşıyan hâtime bölümünde önce Allah'a hamd ü senâ eder, sonra eseriyle övünür. Kanuni Sultan Süleyman'a methiye, dua ve bir kıt'a ile mesnevisini noktalar. Kıt'anın metni şöyledir:

5144- Sebaḳ-ı ʿışḳı nakş idüb ḫâmem
ʿAmelüm levḥ gibi itdi siyâh
5145- Baḳma ḥaṭṭ-ı ḫaṭâma raḥm eyle
Yüzümi ḳara itme yâ Allâh

Şâhî'nin Ferhâdnâme'si ile Alî Şîr Nevâyî'nin Ferhâd u Şîrîn'inin Konu Bakımından Karşılaştırılması[33]

Şâhî sebeb-i telif kısmında kendisinden önce Husrev ü Şîrîn ve Ferhâd u Şîrîn yazan şairlerden Şeyhî ve Alî Şîr Nevâyî'nin adlarını anarak bunlardan Şeyhî'yi Ferhâd karakterine hak ettiği önemi vermediği için eleştirir. Ona göre Şeyhî, Pervîz'in güzelliğinden, zenginliğinden, tertip ettiği meclislerin şatafatından uzun uzun bahsetmekte, Şebdîz isimli atına övgüler yağdırmakta, ama Ferhâd'ı sadece Şîrîn'in güzelliğine tutkun, onun aşkıyla can veren bir dağlı olarak göstermektedir. Hâlbuki bütün kaygılardan uzak olan Husrev'in aşk Ferhâd'ıyla dert ortağı olması, aşk yolunda onunla bir kefeye konması mümkün değildir. Zira şahlık başkadır, aşk ateşine yanabilmek başka... Gerçi Husrev âlemin hükümdarıdır, ama aşk faslında zerreden bile aşağı konumdadır. Şâhî'ye göre Şeyhî, sırf eserine renk ve his katabilmek için Ferhâd kıssasına yer vermiştir:

603- Gerçi şehr-i velâyetüñ şeyḫi
Ṣûfî-i ṣuffe-i ṣafâ Şeyḫî

604- Getürüb silk-i naẓma dürr-i şemîn
Eylemiş naẓm Ḫusrev ü Şîrîn

605- Vaṣf idüb gâh ḥüsn-i Pervîz'i
Medḥ idüb gâh raḫş-ı Şebdîz'i

606- Bezminüñ gâh olur neşâṭın öger
Gâh dîvânınuñ bisâṭın öger

607- Gâh taʿrîf ider ḫazînesini
Gâh tavsîf ider defînesini

608- Vaṣl-ı Meryem'le gâh ider hem-ser
Geh ṣunar ḳand-ı vuṣlat-ı şekker

609- Gâh ider ʿâşıḳ anı şâh-âne
ʿİşveler itdürür emîr-âne

[33] Karşılaştırmada Alî Şîr Nevâyî'nin Ferhâd u Şîrîn'i için esas alınan metin: Alpay-Tekin, *a.g.e.*

610- Gâh idûb vaṣf-ı Genc-i Bâd-âverd
Gâh ider şâh-ı ʿâşıḳ-ı bî-derd

611- Şâhlıḳ özge özge sûziş-i ʿışḳ
Salṭanat özge özge sûziş-i ʿışḳ

612- Hiç olur mı ki Ḫusrev-i bî-derd
Ola Ferhâd-ı ʿışḳla hem-derd

613- Şâh kim ḥükm-rân-ı ʿâlemdür
ʿIşḳ bâbında ẕerreden kemdür

614- Şemʿ-i necmin idûb cihân-efrûz
ʿÂḳibet lîk naẓma virmege sûz

615- Ẕikr ider ḥâl-i zâr-ı Ferhâd'ı
Böyle naḳl eyler ol belâ-zâdı

616- Dir ki bir nâ-murâd kuh-sârî
Bend-i ʿışḳuñ olub giriftârı

617- Ḥüsn-i Şîrîn'e mübtelâ olmuş
Kendü kendüye pür-belâ olmuş

Şâhî'ye göre şiir ikliminin hakanı Alî Şîr Nevâyî ise daha önceden işlenmemiş bir konuya can vermiş; Ferhâd'ı Çin mülkünün aşk derdiyle saltanattan vazgeçip terk-i diyar eden şehzadesi olarak göstererek, onu âşıkların sultanı yapmıştır. Şâhî, rivayetini beğendiği Nevâyî'yi üstat kabul ederek kıssayı nakilde ona tabi olmuştur:

620- Lîk iḳlîm-i naẓm ḫaḳânı
Maʿrifet kişveri sühandânı

621- Bülbül-i naġme-sâz-ı bâġ-ı nevâ
Yaʿnî ey dil Nevâyî-i dânâ

622- Eyleyüb mülk-i naẓma basṭ-ı kelâm
Gevher-i ʿışḳa böyle virdi niẓâm

623- Neseb-i bî-dile çeküb ḫâme
Böyle yazdı aña ḫaseb-nâme

624- Mülk-i Çîn içre dâver ü ser-ver
Aña olmuşdı fi'l-ḥaḳîḳa peder

625- Zulm idüb lik ʿışḳ-ı miḥnet-i şûr
Taḫt-ı devletden itdi cevrle dûr

626- Cehd idüb mülk ü mâlla ḫaḳân
Bulmadı çünki derdine dermân

627- Ḳatʿ idüb ġayretile peyvendin
Pençe-i ʿışḳa virdi ferzendin

628- Eyleyüb ʿışḳla çü terk-i diyâr
Kişver-i dilde ḳalmadı deyyâr

629- ʿIşḳ elinden çeküb belâ vü cefâ
Geldi başına niçe dürlü belâ

630- ʿIşḳla şöhre-i cihân oldı
Derdle mîr-i ʿâşıḳân oldı

631- Gûş idüb bu kelâm-ı cân-ı ḫazîn
Kûy-ı ʿışḳ içre oldum aña rehîn

632- Ḳıssada Mîr'e iḫtidâ itdüm
Nâme-i ʿışḳa ibtidâ itdüm

Şâhî, Nevâyî'yi pir kabul etmekle beraber onun eserini birebir takip etmediğini, kimi yerlerini değiştirip kimi yerlerini de özetleyerek naklettiğini şu beyitle bildirmektedir:

633- Baʿż-ı naḳlini eyleyüb taġyîr
İḫtişâr üzre eyledüm taʿbîr

Nevâyî ve Şâhî'nin Ferhâdnâmeleri arasındaki farklılıkları şöyle sıralayabiliriz:

1-Nevâyî'de Çin hakanı, Ferhâd dünyaya gelince halka üç yıllık ihtiyacı karşılayacak kadar ihsanda bulunur. Şâhî'de ise hakan halka kese kese altın, gümüş dağıtır; katar katar kumaş bölüştürür.

2-Nevâyî, Ferhâd'ın daha bebekken az yiyip az uyuduğunu, diğer çocuklar gibi neşeli olmadığını belirttikten sonra onun bir yaşına gelince yürüdüğünü, üç yaşına

girince konuşup ilim tahsil etmeye başladığını, daha bu yaştayken on yaşında çocuk cesametine sahip olduğunu, bir senede Kur'an'ı ezberlediğini, on yaşında maddi ve manevi ilimlerin tamamında söz sahibi olacak kadar ilerlediğini ayrıntılı bir biçimde naklederken Şâhî'de Ferhâd, bir yaşındayken konuşur, iki ve üç yaşındayken güzelliğiyle seçilir, dört yaşına girdiği zaman da ilim tahsiline verilir.

3-Nevâyî'de Ferhâd'ı üzüntülü hâlinden uzaklaştırmak için dört mevsimi temsilen dört kasır yaptırılması fikri hakana aittir. Şâhî'de ise bunu hakana veziri Mülk-ârâ tavsiye eder.

4-Nevâyî'de Ferhâd mimarlığı Çin ülkesinin taşcısı Kâren'den öğrenir. Şâhî'de ise kasırların inşasını merakla seyreden Ferhâd'da yapı sanatına ilgi uyanır, eline kazma alarak bu sanatta mahir olur. Şâhî eserinde Nevâyî'nin aksine Çin ülkesinin mimarı Rân'dan, ressamı Mânî'den ve taşçısı Kâren'den söz etmez.

5-Nevâyî'de hakan çok sevdiği oğlunun kederini dağıtmak için onu hazinelerinin bulunduğu yere götürür. Burada Ferhâd'ın önüne birbirinden kıymetli eşya ve mücevherler serilir. Bunlar arasında yumuşak altın bir külçe vardır ki, insan ona eliyle istediği her şekli verebilir. Hazine odasında Ferhâd'ın dikkatini billur bir sandık çeker ve onun açılmasını ister. Babası, onu kendilerinin de açamadığını söylerse de Ferhâd'ın ısrarı üzerine sandığı açarlar. İçinden bir ayna çıkar. Bu aynanın arkasında, onun İskender-i Rûmî'nin aynası olduğu, onda saklı olan tılsımı çözen kimsenin aynada ileride başına gelecekleri göreceği ve bu tılsımı çözmek için Yunan ülkesinin şimalindeki dağda bulunan bir mağarada yaşamakta olan hakîm Sokrat'ı bulmak gerektiği, fakat bu mağaraya giden yolda bazı tehlikeler bulunduğu yazılıdır. Ferhâd bunu okuyunca, aynanın sırrını çözmeğe karar verir. Bir gün sabrı tükenerek, Mülk-ârâ'ya babasıyla konuşmasını ve Yunan'a gitmek için kendisine izin almasını rica eder. Hakan ve Mülk-ârâ, birçok öğüt verirlerse de onun fikrini değiştiremezler ve onunla birlikte Yunan'a gitmeğe karar verirler.

Şâhî'de ise olay bambaşka bir biçimde cereyan eder. Babasının bütün çabalarına rağmen Ferhâd'ın melankolik hâlinde bir düzelme olmaz. Tedbirlerinin fayda etmediğini gören hakan, veziri Mülk-ârâ'ya danışır. Vezirin tavsiyesiyle ülkede ne kadar tabip varsa saraya çağırılır ve Ferhâd gösterilir. Tabiblerden bir ârif, Ferhâd'ın mizacına aşkın galip olduğunu söyleyerek deniz havası tavsiye eder. Mecliste bulunanlardan biri Ken'ân ili üzerinden bir aylık hızlı bir yolculuktan sonra ulaşılan bir yer bildiğini, havası itidal üzre olan bu yerin insanlarının bilgili ve anlayışlı kimseler olduklarını; içlerinden bütün gizli sırlara vakıf Süheylâ isimli bilgenin buraya çok yakın bir adada yaşadığını, şehzadeye ancak onun yardım edebileceğini söyler. Hakan bu teklifi beğenir. Konuşulanları işiten Ferhâd mutlu olur. Zâten o da uzun süredir seyahate çıkmayı arzulamakta, fakat babasından çekinmektedir. Hakan, Ferhâd'ı da istekli görünce sefer emrini verir. Hazırlıklar yapılır ve Yunan ülkesine doğru büyük bir orduyla yola çıkılır.

6-Nevâyî'de hakîm Süheylâ'ya Ferhâd'a yardım görevi Câmasb tarafından verilirken Şâhî'de bu husus belirtilmemiştir.

7- Nevâyî'de hakîm Süheylâ, Ferhâd'a, Sokrat'ın mağarasına giderken karşısına önce Ejderha'nın çıkacağını, Ferhâd'ın bu Ejderha'yı öldürüp onun koruduğu Süleyman' ın kılıcı ve kalkanını almasını; sonra bu kalkan ve kılıcın yardımıyla ikinci menzilde karşısına çıkacak Ehrimen'i öldürmesini ve onun köşkündeki hazineyle birlikte Süleyman'ın yüzüğünü de elde etmesini söyler. Şâhî'de ise Süheylâ, Ferhâd'a aşk hastalığına tutulduğunu söyledikten sonra bu illetten kurtulması için İskender'in Câm-ı Gîtî-nümâ'sını bulup tılsımını çözmesi gerektiğini, bu yolda Hızır'dan yardım alması icap ettiğini bildirdikten sonra Ejderha ve Ehrimen'den semender yağını sürerek korunabileceğini söyler.

8-Nevâyî'de Ferhâd'ın Hızır'la karşılaşması Ejderha ve Ehrimen'i öldürüp onların koruduğu hazineleri alıp babasının yanına dönmesinden sonra gerçekleşir. Ferhâd, Süheylâ'nın söylediği gibi Ejderha'yı öldürür ve onun koruduğu hazineden aldığı kılıç ve kalkan sayesinde Ehrimen'i bertaraf ettikten sonra Süleyman'ın yüzüğüne ulaşır. Ertesi sabah tılsımı çözmek için bu yüzükte yazılı İsm-i A'zam'ı okuyarak su kenarında çok yeşillik bir yere gelir. İki rekat namaz kıldığı sırada yeşillere bürünmüş olan Hızır'la karşılaşır. Şâhî'de ise Ferhâd, Süheylâ'nın söylediği gibi gül bahçesine gider ve Hızır birdenbire ortaya çıkar. Ferhâd, İsm-i A'zam'ı da Hızır'dan öğrenir. Ferhâd'ın Ejderha ve Ehrimen'le karşılaşma sahnesi Şâhî'de daha sonradır.

9- Nevâyî'de Ferhâd, Hızır'ın tarif ettiği içinde Câm-ı Gîtî-nümâ'nın bulunduğu yere on iki bin kadem yüksekliğindeki kaleye ulaşıp zencirle bağlı aslandan dokuz yüz kadem yürüyüp karşılacağı taşı iteleyip açtıktan sonra yüz kadem daha yürüyerek ulaşabilecektir. Şâhî'de ise Hızır, Ferhâd'a bulundukları gül bahçesinden itibaren bin kadem yürümesi gerektiğini söyler. Şâhî'nin eserinde Ejder ve Ehrimen'in ortaya çıkmaları da bu bölümde gerçekleşir.

10- Nevâyî'de Ferhâd önce Câm-ı Gîtî-nümâ'yı bulur, sonra onun yardımıyla Sokrat'ın yaşadığı yeri öğrenir. Şâhî'de ise Ferhâd, Ejder ve Ehrimen'i öldürdükten sonra Sokrat'ın mağarasına ulaşır. Yüzyıllardır Ferhâd'ı bekleyen Sokrat, ona Câm-ı Gîtî-nümâ'nın yerini ve onun tılsımını nasıl açacağını öğretir.

11-Nevâyî'de Ferhâd, Sokrat'ın yanına babası ve üç vezirle birlikte giderken, Şâhî'de Ferhâd, Sokrat'la tek başına görüşür.

12- Bu görüşmede Sokrat, hakana ve Mülk-ârâ'ya çok ömürleri olduğunu söyleyerek içinde ihtiyarlık acılarını gideren faydalı bir suyun bulunduğu bir mühre teslim ederek başlarına sudan ve yelden iki büyük felaket geleceğini, fakat sonunda kurtulacaklarını haber verir. Şâhî'de bu bölüm yer almaz.

13- Şâhî'de Yunan mülkünde Süheylâ, Hızır ve Sokrat'ın yardım ve rehberliğiyle *câm*a ulaşan Ferhâd, ona bakarak Şîrîn'i görür. Nevâyî'de ise bu hadise

Süheylâ, Hızır ve Sokrat'la görüşüp tılsımı çözen Ferhâd'ın Çin'e dönüp babasının hazinesi içinde bulunan aynaya bakmasıyla gerçekleşir.

14- Ferhâd'ın deniz kazası geçirmesi olayı Nevâyî ve Şâhî'de farklıdır. Nevâyî'de aynada gördüğü güzele tutulan ve yeniden üzüntülü günlerine dönen Ferhâd'a doktorlar deniz havası önerirler. Uzun bir hazırlıktan sonra hakan, vezir Mülk-ârâ ve Ferhâd yanlarında büyük bir ordu olduğu hâlde gemiyle yola çıkarlar. Kuvvetli bir fırtına gemilerini parçalar, hakan ve vezir şans eseri kurtulmayı başarırlar.

Şâhî'de ise Ferhâd daha Yunan mülkündeyken *câm*da Şîrîn'i görür ve ona âşık olur. Oğlunun üzüntüsüne şahit olan hakan burada yapılacak bir şey kalmadığını düşünerek ülkesine dönmeye niyetlenir. Dönüş yolculuğunu deniz üzerinden yapmaya karar verirler. Birkaç gün güzel giden hava bozar, güçlü bir fırtına gemileri batırır. Hakan ve veziri kurtulurlarken Ferhâd, Nevâyî'de olduğu gibi bir tahtaya tutunarak su üstünde kalır.

15-Şâhî'nin eserinde Ferhâd'ı denizden kurtaran kişi *Tevfîk* adlı cömert ve iyilik sahibi bir tacirdir. Nevâyî'de ise Ferhâd'ı denizden çıkaran bir *mellah* tır.

16- Şâhî'de Ferhâd, Şâbûr'a *câm*dan gördüklerini rüyada görmüş gibi anlatır. Şâbûr da o yeri bildiğini, yolunun daha önceleri o diyara düştüğünü Ferhâd'a söyler. Ferhâd buna inanır. Nevâyî'de ise Şâbûr, Ferhâd'ı o yeri bildiğine inandıramaz. Bunun üzerine Şâbûr o diyarın resmini çizer.

17-Nevâyî'de dağı kazan iki yüz usta üç yıl çalışmalarına rağmen hiçbir iş yapamamışlardır. Şâhî'de ise bir çok usta çalışmaktadır ve ustalara Mihîn Bânû'nun tanıdığı süre bir yıldır.

18-Nevâyî'de Şîrîn'in kasrına su getirmek için kanal açılırken; Şâhî'de bunun sebebi küçükken süt içmeyi âdet hâline getiren Şîrîn'e süt taşımak olarak gösterilmiştir.

19- Nevâyî'de havuzun açılmasını görmeye gelen Şîrîn'in atının ayağı kayar; Ferhâd da onu atıyla birlikte sırtlayarak kasra kadar getirir. Bu sahne Şâhî'nin eserinde yer almaz.

20-Şâhî'de Husrev sık sık düzenlediği eğlence meclislerinden birinde bir seyyahtan dinleyerek Şîrîn'e âşık olur. Nevâyî'de ise Husrev söylentilerden hareketle methini işittiği Şîrîn'e sevdalanır.

21- Nevâyî'de Şîrîn'e talip olan, fakat arzusu kabul edilmeyen Husrev büyük bir orduyla Ermen üzerine yürür. Ermen kalesine yarım mil mesafede konaklar. Etrafı dolaşırken bir taş üzerinde oturan Ferhâd'ı görür ve adamları vasıtasıyla kim olduğunu öğrenir.

Şâhî'de ise Husrev'in Ferhâd'ı ilk olarak görmesi savaş sırasında olur. Büyük bir cesaretle çarpışan, karşısında kimsenin duramadığı bahadırın kimliğini merak eden Husrev'e adamları onun Ferhâd olduğunu söylerler.

22-Nevâyî'de aynı bölümde geçen, Ferhâd'ın Husrev'i günahsız askerlerin kanına girmekle ve sevdiğini söylediği Şîrîn'e zarar vermekle suçlayıp taş atarak miğferinin tepeliğini ve miğferini düşürmesi sahnesi Şâhî'de yer almaz.

23-Nevâyî'de Husrev, Ferhâd'ı hileyle yakaladıktan sonra önce onu dar ağacına çekmeyi, sonra da yakmayı düşünür. Büzürg Ümmîd, bir şehzade olan Ferhâd'ın öldürülmesindense hapsedilmesinin daha doğru olacağını söyler. Şâhî'de ise Ferhâd, Husrev'e verdiği güzel cevaplar ve sergilediği asil tavırlarla Husrev'in askerleri arasında saygı uyandırmış; bu askerler Husrev'in ölüm emrini dinlememiş, araya giren Büzürg Ümmîd'in de tavsiyesiyle Ferhâd hapse atılmıştır.

24- Nevâyî'de Ferhâd'ı tutulduğu yerde beş yüz gardiyan bekler. Bu sayı Şâhî'de binlerle (*Niçe bin pehlevân-ı ecder-kîn*) ifade edilmiştir

25-Nevâyî'de Ferhâd'ın tutulduğu kuyudan geceleri İsm-i A'zam'ı okuyarak çıktığı halk arasında duyulmuş, bu vesileyle arkadaşından haber alan Şâbûr da haberi Bânû'ya götürmüştür. Şâhî'de ise Şâbûr ve Ferhâd tesadüfen karşılaşırlar.

26- Nevâyî ve Şâhî'nin ayrıldığı önemli noktalardan biri Husrev'in Ferhâd'ı alt etmek için gönderdiği acuzenin söyledikleridir. Nevâyî'de acuze, Ferhâd'a Husrev ile Mihîn Bânû'nun barıştığını, Şîrîn'in Husrev'le evlendiğini söyler. Şâhî'de ise acuze, Ferhâd'a, Ferhâd'ın öldüğünü duyan Şîrîn'in intihar ettiği yalanını uydurur. Ferhâd, Nevâyî'de kendini kayalara vura vura; Şâhî'de ise vücuduna kılıç yaraları açarak ölür.

27-Nevâyî'de Ferhâd'ın cesedini vahşi hayvanlar bekler. Cesedi gören ama vahşi hayvanlardan korktuğu için ona yaklaşamayan bir adam şehre gelerek haberi halk arasında yayar. Şâhî'de Ferhâd'ın öldüğünü gören vahşi hayvanların bir kısmı da ona eşlik ederek ölür. Ferhâd'ın ölümünden çevreyi haberdar eden ise Şâbûr'dur.

28-Şâhî'nin Nevâyî'nin eserinden ayrıldığı önemli noktalardan biri de Hz. Peygamber'in davet mektubunun Husrev tarafından yırtılması sahnesine yer vermesidir. Nevâyî'de bulunmayan bu nakil Nizâmî tesiriyle esere girmiş olmalıdır.

29- Nevâyî'de Şîrûye vakası daha ayrıntılı biçimde anlatılmıştır. Şîrîn'e âşık olan Şîrûye, babası Husrev'i öldürür ve Mihîn Bânû'ya elçi göndererek Şîrîn'i ister. Bânû artık Şîrîn'in işlerine karışmadığını söyleyince Şîrûye bu sefer Şîrîn'e haber salar. Şîrîn babasını öldüren bu adama karşı derin bir nefret beslemesine rağmen onu kurnazlıkla alt etmeyi düşünür; teklifini kabul edeceğini, ancak bazı şartlarının bulunduğunu söyler. Şîrûye esir aldığı Şâbûr'u serbest bırakacak; Şîrîn de Ferhâd'ın yasını tutarak ona vefasını gösterdikten sonra evlenme gerçekleşecektir. Şâbûr bu anlaşmayla serbest kalır ve iki, üç yüz kişiyle Ferhâd'ın cesedinin bulunduğu yere gider. Ferhâd'ı nur içinde yatarken bulur; hemen Şîrîn'in kasrına götürüp yatırır ve